

Journal of Environmental Studies

Vol. 46, No. 1, Spring 2020

Journal Homepage: www.Jes.ut.ac.ir

Print ISSN: 1025-8620 Online ISSN 2345-6922

A Structural Analysis of the Effective Components on Resilient Space (Case Study: Tabriz Historic Bazaar Complex)

Document Type
Research Paper

Raheleh Abdollahi¹, Islam Karami^{1*}, Ahad Nejad Ebrahimi², Leila Rahimi³

Received
May 31, 2019

1 Department of Architecture, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran.

2 Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

3 Department of Architecture, Faculty of Civil engineering, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Accepted
March 5, 2020

DOI: [10.22059/JES.2020.299460.1007988](https://doi.org/10.22059/JES.2020.299460.1007988)

Abstract

Nowadays, spaces designed without considering context are vulnerable against change. So research into how contextual components and spatial capabilities influence the continuity of spatial vitality has shaped central issue of study, which conducted using a combined research method with data collection tools through a questionnaire, observation, and documentary studies. Based on the results, bazaar status in terms of resilience is at a favorable level, and there is a significant relationship between contextual components and spatial capabilities with spatial resilience, and the most significant effect of contextualism on resilience is through spatial capabilities. Thus, the indirect effect of contextualism is more significant than its direct effect. Environmental and cultural context and adaptive and reactive capabilities have the most impact, and physical context and flexible capability have the least impact. Therefore, the contextual space, over time can be achieved to resilience by maintaining its cohesion and through improving capabilities and resilience strategies to cope with disruptions, and continued its physical, functional, and semantic vitality.

Keywords: contextualism, spatial capabilities, resilience, Tabriz Historic Bazaar, path analysis

* Corresponding author

Email: Architect_ik@yahoo.com

Expanded Abstract**Introduction**

The term resilience has been investigated for decades in a wide range of studies in order to describe how different types of systems and environments respond to unexpected shocks, mostly addressing the subject of sudden disturbances such as natural disasters and their effects on the systems. However, limited studies have been examined the effect of slow disturbances. It is worth noting that in today's societies, the resilience of built environments has an active role in a city's resilience, and the life of each city depends on the life of different spaces and environments located in it. In fact, the spatial dimension of resilience is a new subject in the field of architecture which indicates the continued vitality of spaces over time against gradual and slow disturbances. Today, the spaces that are constructed without reading the context and suitable response to it are vulnerable to shocks and changes, and lose their efficiency quickly. In this regard, attention to spatial features and capabilities, although contributing to resilience to change, is not sufficient by itself to examine the subject; hence, the harmony of space with the context and utilizing the components of context are of utmost importance and contextualist approach can lead to valuable results in this field. Therefore, the purpose of the research is to identify effective components with an emphasis on contextualist approach. For this purpose, the historic bazaars of Iran have been determined as the identifiable spaces for exploration, and the historic bazaar of Tabriz was chosen specifically as the case study. It is important to evaluate this bazaar due to its special cultural, social, and economic role as well as its high cultural-religious value in people's mental structure and the need to protect the country's cultural and architectural heritage as the largest covered bazaar. Thus, this research seeks to answer the following questions:

1. What is the level of resilience of Tabriz historic bazaar from the perspective of contextualist approach?
2. Which components and indicators play an effective role in achieving this resilience, relying on this approach?

Materials and Methods

This is a case study that contains the basic theory to guide the research process. In this research, contextualist approach was used as the basic theory to formulate the research method. This research employed a combination of quantitative and qualitative methods that have been performed with the aim of identifying and searching for the factors of resilient spaces.

From the theoretical aspect, in the first step, the different views and theories related to contextualist approach were obtained by meta-analysis method and the physical, historical, environmental and socio-cultural components of context on which there was a scientific consensus were also extracted. Contextualism is an approach that is formed by paying attention to the set of physical and non-physical values in an environment. Considering these components and coordinating with the context will lead to the continuity of values; longevity of vitality and high adaptability of spaces; and thus the resilience against change and evolution over time. The present study, in the physical context investigated the integration and coherence of structure, function, and also vision. The cultural context was dealt with the conformity with religion, values, beliefs, meaning and also the association of the spatial organization with Iranian lifestyles. In the historical context, the use of historical types of architecture, relationship with the traditions and visual and collective memories and in the environmental context, the adaptation to weather conditions such as environmental comfort, climatic adaptation and respect for environmental capacity were considered. Then, in the second step, by analyzing and discussing resilience issues from the perspective of adaptive resilience approach, the characteristics of adaptability and reactivity as effective strategies in the resilience of spaces were extracted. By analyzing the spatial dimension of resilience, two characteristics of flexibility and variability were deduced as decisive capabilities for resilience of systems aimed at understanding and proving the research problem. Based on the foregoing, in this study, four capabilities were defined representing the resilience of spaces.

In adaptive capability, the ability to adapt to variables and new conditions were considered. In reactive capability was investigated the coping strategies or in other words, spontaneous resilience of users.

Indicators of these two capabilities are reconfiguration, reorientation; growth, local attractiveness, access, attribute interaction, interaction of components and features, experience and awareness, programmed and spontaneous reaction, self-organization, and social system diversity. Based on the findings of the previous studies, some indicators have been introduced to measure flexibility which include polyvalence, fluidity, diversity, the flexible of institutions and networks in decision-making and problem solving, the sense of belonging, and optimal fit mass into space. Considering the theorists' views on the indices of change of patterns and processes, the spatial-temporal activity chain, trusted partnerships, social networking, and users' ability to modify structures to measure the capability of spatial variability were discussed in this study. As a result, theoretical framework was accomplished by extracting the components of context and spatial capabilities based on the findings of the studies.

From the operational aspect, the components of context as an independent variable, spatial capabilities as a mediating variable, spatial resilience as a dependent variable and individual factors as a controlling factor were considered in this research. In order to collect data, library study and field methods were used. Quantitative data collection tool was a questionnaire based on the research variables and demographic characteristics of the respondents with 69 items to evaluate the views of the clients of Tabriz historic bazaar and the tools for collecting qualitative data included direct observation and documentary studies on environmental variables. The target population of this study was selected by Cochran sampling with 95% confidence level constituting 357 individuals. Cronbach's alpha coefficient was used to estimate the reliability of the questionnaire. The obtained value was 0.899; accordingly, the research tool can be considered appropriate and the results reliable.

Quantitative data analysis was carried out through mean test, structural analysis and multivariate linear regression and using SPSS and LISREL software. In order to explain the present situation, prioritize and rank the components and indices, t-test and box plot diagram were employed. Path analysis was employed to find out the relationships between the variables and their direct and indirect effects. Regression analysis was also used aimed at investigating the relationship between the indicators and variables. Inductive reasoning strategy was employed to analyze the qualitative data. Finally, by comparing the results of quantitative and qualitative data, the indicators of spatial capabilities and contextual components affecting resilience were analyzed and categorized.

Discussion of Results

In line with the purpose of the research, the findings showed that among the individual factors, three factors of age, level of education and economic status affect the level of contextualism. According to the results of the mean test, the resilience of the historic bazaar of Tabriz is at an optimal level based on the spatial capabilities and contextual components, and the historical context and flexible capability are at their best. The results of structural and regression analyses indicate that there is a significant relationship between all variables of the research. According to the results of path analysis, all the governing relationships in the structural model are significant. In this regard, in contextual variable, the highest path coefficient belongs to socio-cultural and climatic-environmental component (0.70). The lowest path coefficient belongs to physical component (0.52). In the spatial capabilities variable, the adaptive and reactive components have the highest path coefficient (0.77). Therefore, there is a direct and significant relationship between the capabilities of space and the components of context with spatial resilience. And the most significant effect of contextualism on resilience is through spatial capabilities; thus, the indirect effect of contextualism on resilience is more significant than its direct effect. So, the environmental and cultural contexts and the adaptive and reactive capabilities of space have the most impact.

A comparative study and analysis of the quantitative and qualitative findings of the present study showed that the contextual space of Tabriz bazaar has been able to maintain its coherence in the perceptual, semantic, visual, functional and structural components over a long period of time, without losing its identity against the disorders, and continue its physical, functional and semantic vitality. The operational findings on the capabilities of the resilient space are in agreement with the theoretical findings. In addition to the indicators in the theoretical findings, other indicators were identified as effective factors in the continuity of vitality in this study, such as increasing new units, physical

permeability (multiplicity of accesses), network communications of space, social security, the planned strategy of global bazaar registration and its effect on increasing users' presence, and multifunctional space. Therefore, using the capabilities of space, the contextual space can survive over a period of time without losing its identity by maintaining performance.

Conclusion

In this research, first the relevant and effective factors of context were identified and then the spatial capabilities influencing the subject were extracted from the adaptive perspective and spatial dimension of resilience. The theoretical framework of the research was also investigated. In the sample, the mentioned factors were tested quantitatively and qualitatively. The results of the questionnaire and field and documentary studies showed that the resilience of Tabriz historic bazaar is at a good level, and the historical context and flexible ability are at their best. There is a direct and significant relationship between the contextual components and spatial capabilities with resilient space. The most significant effect of contextual components on spatial resilience is through spatial capabilities. The conclusion to be drawn is that the indirect effect of contextualism on resilience is more significant than its direct effect. The environmental and cultural context and the adaptability and reactivity of space, and the physical context and flexibility of space have the most and least impact, respectively. Therefore, the physical, cultural, historical and environmental components of context as the primary and the most influential factors on the continuity of spatial vitality, and the capabilities of adaptability, reactivity, variability and flexibility of space as inherent potentials or resilience strategies and mediating factors of resilient bazaar are considered important.

Therefore, the contextual space over time can lead to the continuity of spatial vitality by maintaining its semantic, perceptual, visual, functional, and structural coherence. Also, achieving resilience which reflects the continuity of life, is the result of increasing the capacity of space to deal with crises which is provided by factors such as the capabilities of adaptability, reactivity, variability, and flexibility of space to improve the existing conditions.

To put its short, the components of context, in conjunction with the spatial capabilities, leads to the resilience of space. However, the purpose of this research was to identify the causes and not to design strategies within the scope of this research and developing it requires further research. It can be concluded that considering the conditions of the context and these capabilities over time can be a good step towards improving the status of resilient space. One of the achievements of this research was to present the factors that promote the spatial resilience which can lead to a new method of designing spaces and assessing the strategies of resilience to promote urban resilience.

تحلیل ساختاری اثرات مؤلفه‌های مؤثر بر فضای تاب‌آور (مورد پژوهی: بازار تاریخی تبریز)

راحله عبدالهی^۱، اسلام کرمی^{۲*}، احد نژاد ابراهیمی^۳، لیلیا رحیمی^۴

۱ گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

۲ گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

۳ دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۴ گروه معماری دانشکده عمران، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۹۸/۰۷/۰۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۱۲/۱۵

چکیده

امروزه فضاهایی که بدون در نظرگیری زمینه طراحی شده‌اند، در مواجهه با تحولات آسیب‌پذیر بوده و کارایی خود را سریع از دست می‌دهند. در این میان ویژگی‌های فضایی هرچند به تاب‌آوری کمک می‌کند؛ اما به تنهایی کافی نبوده و همخوانی فضا با زمینه بیشترین اهمیت را دارد. لذا با هدف تحلیل چگونگی اثرگذاری مؤلفه‌های زمینه و قابلیت‌های فضایی در تداوم حیات بازار تاریخی تبریز، مطالعه حاضر به روش تحقیق ترکیبی با ابزار گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، مشاهده و سندکاوی انجام گرفت. براساس نتایج تطبیقی داده‌های کمی-کیفی وضعیت تاب‌آوری بازار در حد مطلوبی قرار دارد و بین مؤلفه‌های زمینه‌ای و قابلیت‌های فضایی با تاب‌آوری فضایی رابطه معناداری برقرار است که بیشترین اثرگذاری زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری با میانجی‌گری قابلیت‌های فضایی صورت گرفته، بنابراین اثر غیرمستقیم آن بیشتر است. زمینه زیست‌محیطی و فرهنگی و قابلیت تطبیق‌پذیری و واکنش‌پذیری فضا دارای بیشترین تأثیر و زمینه کالبدی و قابلیت انعطاف‌پذیری دارای کمترین تأثیر هستند. لذا فضای زمینه‌گرا در طی زمان از طریق حفظ انسجام و پیوستگی خود و به واسطه ظرفیت مقابله آن در برابر اختلالات از طریق ارتقای قابلیت‌ها و راهبردها می‌تواند با حفظ هویت تاب بیاورد و به حیات کالبدی و عملکردی خود ادامه دهد.

کلیدواژه‌ها: بازار تاریخی تبریز، تاب‌آوری، تحلیل مسیر، قابلیت‌های فضایی، مؤلفه‌های زمینه‌ای.

۱. سرآغاز

زمینه اختلالات ناگهانی مانند فاجعه طبیعی و تأثیرات آن بر جوامع به بررسی موضوع پرداخته‌اند، در حالی که مطالعات کمی وجود دارد که تأثیر اختلالات آهسته را بر جوامع انسانی بررسی کرده است به‌ویژه با توجه به

واژه تاب‌آوری به مدت چندین دهه، اکثراً برای توضیح نحوه واکنش انواع مختلف سیستم‌ها به شوک‌های غیرمنتظره انتشاریافته (Singleton et al., 2016) و بیشتر این آثار، در

Email: Architect_ik@yahoo.com

* نویسنده مسئول:

DOI: [10.22059/JES.2020.299460.1007988](https://doi.org/10.22059/JES.2020.299460.1007988)

DOR: [20.1001.1.10258620.1399.46.1.2.1](https://doi.org/20.1001.1.10258620.1399.46.1.2.1)

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری معماری خانم راحله عبدالهی با عنوان «ارزیابی مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مؤثر بر تاب‌آوری بازار تاریخی تبریز» با راهنمایی آقایان دکتر اسلام کرمی و دکتر احد نژاد ابراهیمی و مشاوره خانم دکتر لیلیا رحیمی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل است.

۲. پیشینه تحقیق

Karrholm و همکاران (۲۰۱۴) در بررسی تاب‌آوری فضای مراکز خرده‌فروشی در شهر مالمو سوئیس با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و از طریق بحث توپولوژی فضایی، فضاهای تاب‌آور را فضایی انعطاف‌پذیر یا به عبارتی چندظرفیتی و سیال معرفی کردند. قرایی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی درباره شاخص‌های سنجش تاب‌آوری مکانی-فضایی شهری با رویکرد تحلیل محتوا؛ براساس مؤلفه‌های سازمان فضایی شهر چهار شاخص تنوع، ارتباط یا اتصال، افزونگی و استحکام را در دو الگوی ساختاری و عملکردی، برای سنجش تاب‌آوری مکانی-فضایی شهری پیشنهاد کرده‌اند. رازقی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه تاب‌آوری کالبدی و عملکردی بازار تاریخی تهران با استفاده از روش تاریخی تفسیری در قالب تحلیل کمی-کیفی بر مبنای سه معیار کالبدی (سلامت، کیفیت فرم و منظر تاریخی و میزان مداخلات) و دو معیار عملکردی (پویایی و تاب‌آوری) به ارزیابی بازار تاریخی تهران به لحاظ تاب‌آوری در دو بعد کالبدی و عملکردی به موضوع پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که بازار تاریخی تهران دارای حالت‌ها و پراکنندگی‌های زیادی از نظر کیفیت کالبدی و عملکردی است. همچنین رازقی و همکاران (۱۳۹۴) در سنجش نگرش بازاریان نسبت به تاب‌آوری ارزش‌های تاریخی-فرهنگی در حفاظت از بازار تاریخی تهران با رویکرد استنتاجی مبتنی بر نگرش‌سنجی از جامعه بومی مهمترین علل نقصان تاب‌آوری کالبدی و عملکردی بازار تاریخی تهران را کاهش میزان تعلق خاطر در بازاریان، کاهش میزان مشارکت بازاریان در فرایند مرمت، کاهش گرایش به تداوم حفاظت از آداب، کاهش رضایتمندی بازاریان در مناطقی با کالبد فاقد مداخله و افزایش گرایش به نوسازی شناسایی و معرفی کرده‌اند.

۳. مبانی نظری تحقیق

۳-۱. رویکرد زمینه‌گرایی و مؤلفه‌های آن

زمینه به سایت، محیط اطراف، مکان یا یک وضعیت فیزیکی و زمانی اطلاق می‌شود (Aitchison, 2012:193) و

اختلالات مردم‌شناسی که کمتر به وضوح مشخص شده‌اند (Wilson et al., 2018:373). از این رو نکته درخور توجه این است که در جوامع امروزی، تاب‌آوری محیط‌های ساخته‌شده نقش فعالی در تاب‌آوری شهرها دارند و حیات هر شهر وابسته به حیات فضاهای مختلف واقع در آن است. در این راستا برخی فضاهایی که با استفاده از خوانش متن ساخته شده‌اند با گذشت زمان به‌رغم تغییر و تحولات تدریجی کماکان با حفظ هویت به حیات خود ادامه داده و با تغییرات انطباق یافته‌اند. ولی در مقابل برخی فضاهای معاصر در برابر شوک‌ها آسیب‌پذیر بوده و به مرور نقش و کارکردشان کمرنگ شده و کاربران این‌گونه فضاها در برابر تنش‌ها تاب نیاورده و به ترک محل منجر اقدام کرده‌اند که این امر نیاز به بهره‌گیری از مؤلفه‌های زمینه‌ای در مرحله طراحی را می‌طلبد. لذا ابعاد زمینه‌ای مؤثر بر تداوم حیات فضاها در پژوهش حاضر بررسی شده است. زمینه‌گرایی به‌عنوان رویکردی که به دنبال دوام حیات فضاها در گذر زمان است، رویکرد تحقیق انتخاب شده است. از این‌رو هدف پژوهش حاضر شناسایی ویژگی‌های فضایی مؤثر بر تاب‌آوری با اتکا بر زمینه‌گرایی به مثابه رویکرد اصلی پژوهش موردنظر است. در این راستا برای بررسی، بازارهای تاریخی ایران به‌عنوان یکی از فضاهای هویت‌آفرین که طی دوره‌ها برای پاسخگویی به نیازهای روز با وجود تنش‌ها به بهترین شکل ما به‌ازای کالبدی نیازها را متجسم می‌سازد و حیات شهری را تداوم می‌بخشد، برای واکاوی انتخاب شده و به‌طور خاص، بازار تاریخی تبریز، نمونه موردپژوهی انتخاب شده است. براین مبنا تحقیق در پی پاسخ به این سؤال‌ها است: ۱. میزان تاب‌آوری فضای بازار تاریخی تبریز از منظر رویکرد زمینه‌گرایی در چه سطحی قرار دارد؟ ۲. با اتکا به این رویکرد، چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی با چه میزان در تحقق این تاب‌آوری نقش مؤثری ایفا می‌کنند؟ موشکافی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تاب‌آوری فضای نمونه می‌تواند در بررسی تاب‌آوری فضاهای دیگر و طراحی فضاهای جدید تاب‌آور با الگوبرداری از مفاهیم اصیل آن قابل تعمیم باشد.

مورد بحث قرار می‌دهد (Aitchison, 2012: 193). پاتریک گدس مطالعات جامع در زمینه حیات اقتصادی، جغرافیایی، زمین‌شناسی و بالاتر از همه تاریخ و نهادهای شهر را ضروری می‌داند (Geddes, 1968:66-68) نقل شده توسط تولایی، ۱۳۸۰: ۳۷). مریل گینس^۴ (۱۹۸۹م). نیز زمینه را تحت سه موضوع کلی الگوهای فرمی، فعالیتی و اقلیمی دسته‌بندی کرده است (سهیلی، ۱۳۹۳: ۵۷). به نظر سایمون بل^۵ در منظر سه حقیقت به هم پیوسته یعنی جنبه‌های بصری، ادراکی و تجربی در قالب فرم (بصری)، معنا (ادراکی) و عملکرد (فرایندهای بیولوژیکی و اکولوژی و تجارب انسانی) در ارتباط متقابل هستند (بل، ۱۳۸۶: ۲). از طرفی رابرت ونتوری (۱۹۶۶م) نیز در مرحله طراحی و اجرای ساختمان توجه به زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و کالبدی و شرایط خاص سایت را تأکید کرده است (قبادیان، ۱۳۸۸: ۱۰۰). کاپن^۶ (۱۹۹۹م) نیز زمینه را تحت سه زمینه بصری، زمینه فرمال و زمینه انسانی مجزا کرده است (Cizgen, 2012: 75). اوراز، پولان و اولوکای^۷ (۲۰۱۰) بیان داشتند که زمینه معماری نه تنها شامل ارزش‌های بصری یا اقلیمی است، بلکه توسط شرایط اجتماعی و اقتصادی نیز متأثر می‌شود (Uraz et al., 2010:50). تولایی نیز زمینه‌گرایی را سازگاری با زمینه کالبدی، تاریخی و اجتماعی-فرهنگی تعریف کرده است (تولایی، ۱۳۸۰: ۴۱). در زمینه‌گرایی علاوه بر ویژگی‌های محلی و منطقه‌ای باید ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی، اقلیمی، آداب و رسوم و به‌طور کلی ویژگی‌های مکان طراحی نیز مدنظر قرار گیرد (بحرینی، ۱۳۹۳: ۲۷۷). مهدوی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) معتقدند هر بنایی براساس زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و کالبدی، اقلیمی و شرایط خاص آن محل و ساختمان، طراحی و اجرا می‌شود. به‌منظور جمع‌بندی نظریات پژوهشگران و استخراج مؤلفه‌های پراهمیت با استفاده از روش فرا تحلیل در (جدول ۱) آراء و دیدگاه‌های مختلف این رویکرد ارزیابی

سبزن اصطلاح زمینه را به‌عنوان پیش‌زمینه، محیط، چارچوب، بستر یا موقعیتی که دربرگیرنده یک عمل یا یک شرایط است تعریف کرده است (Cizgen, 2012:9). در واقع زمینه مجموعه‌ای از شرایط مطرح است که رویدادی را در برمی‌گیرد. به‌باور هنری هوپ‌رید^۱ (۱۹۱۵م). مدرنیته بدون در نظر گرفتن زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و فیزیکی، فضا، ساختمان‌هایی را به‌صورت پیش‌فرض در فضا تعبیه کرده که نه تنها پیوندی با محیط زمینه ندارد، بلکه با افراد کاربر و حتی گذرا نیز ارتباطی برقرار نکرده است (سهیلی، ۱۳۹۳: ۵۵). Fred koetter و Colin Rowe (۱۹۸۷) نیز شهر را به‌عنوان مکانی توصیف می‌کنند که با آرمان‌های فرهنگی و سیاسی شهروندان در طول زمان شکل یافته است و بر این باورند که شکل فیزیکی شهر به‌واسطه زمینه روانی- فرهنگی جامعه و تاریخ آن درک می‌شود. به نظر برولین^۲ هدف معماری زمینه‌گرا آشنایی با روش‌هایی است که برای ایجاد ارتباط بصری سازگار و همگون‌تر میان ساختمان‌ها می‌توان از آن بهره جست (برولین ۱۳۸۳: ۶). بیوکنن^۳ (۱۹۸۸م) زمینه را در بردارنده الگوهای کاربری و ارزش زمین، پستی بلندی و اقلیم خرد، تاریخ و معنای سمبلیک و سایر واقعیت‌های اجتماعی- فرهنگی می‌داند، از این‌رو زمینه‌گرایی از لایه‌های محسوس تا لایه‌های نامحسوس تأثیرگذار در شهر را شامل می‌شود (کارمونا و همکاران، ۱۳۹۴الف). پس می‌توان گفت زمینه‌گرایی مجموعه‌ای از هویت بصری، برای برقراری ارتباط میان توسعه پیشنهادی و سیمای شهری نیست، بلکه پرداختن به نیاز بنیادی‌تری چون برقراری ارتباط میان توسعه و زمینه اجتماعی، عملکردی و زیست‌محیطی است (کارمونا و همکاران ۱۳۹۴، ب ۷۱). به‌عبارتی در این نوع معماری خصوصیات کالبدی به‌عنوان تنها محور اصلی زمینه‌گرایی مطرح نیست بلکه اشاره به زمینه نقش بسیاری از خصوصیات خاص مانند خصوصیات بصری نمادین، فیزیکی، فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، نظری و اقتصادی را

زیست‌محیطی و فرهنگی-اجتماعی که اجماع‌نظر علمی روی آنها وجود دارد استخراج و پذیرش شد. در ادامه به مؤلفه‌های استخراجی و موردپذیرش پرداخته شده است.

شده است. با تجمیع پژوهش‌های انجام یافته، به روش فراتحلیل مؤلفه‌های مختلف مرتبط با موضوع مورد بازمی‌سنجی قرار گرفته و در نهایت مؤلفه‌های کالبدی، تاریخی،

جدول ۱. مؤلفه‌های زمینه‌ای برگرفته از دیدگاه پژوهشگران

پژوهشگران	کالبدی	تاریخی	فعالیتی	ادراکی	زیست‌محیطی	فرهنگی-اجتماعی	اقتصادی
آیچیسون (۲۰۱۲)	■	■				■	■
استوارت کوهن و تام شوماخر (۱۹۹۷)	■	■				■	
آموس رایاپورت (۱۹۶۹)					■		
اوراز، پولان و اولوکای (۲۰۱۰)	■				■	■	■
برنت‌سی برولین (۲۰۰۴)	■				■		
بیوکنن (۱۹۸۸)	■	■			■		
پاتریک گدس (۱۹۶۸)	■	■			■		■
رابرت ونتوری (۱۹۶۶)	■	■			■		
سایمون بل (۱۳۸۶)	■			■			
کاپن (۱۹۹۹)	■				■		
کارمونا، پانتر و چاپمن (۲۰۰۲)	■		■		■		
کالین‌رو-فرد کوتر (۱۹۸۷)	■	■			■		
مریل گینس (۱۹۸۰)	■		■		■		
هنری هوپ‌رید (۱۹۱۵)	■	■			■		
بحرینی (۱۳۹۳)	■	■			■		
تولایی (۱۳۸۰)	■	■			■		
شاهی و همکاران (۱۳۹۸)	■	■			■		
مهدوی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰)	■	■			■		
هاشم‌پور و همکاران (۱۳۹۷)	■	■			■		

ماخذ: نگارندگان

گذشته، برای شهرسازی کنونی درس‌هایی عینی دارد، یکی از مباحث مرتبط به تاریخ‌گرایان، مبحث سنت‌گرایی است. سنت‌گرایی از سیمای شهر گذشته الهام می‌گیرد (تولایی، ۱۳۸۰: ۳۸). در این میان عنصر اصلی نظریه آلدو روسی ۹ گونه‌های معماری تشکیل می‌دهد که در طول زمان ماندگارند و به‌عنوان بخشی از خاطره جمعی، شهر را می‌سازد (همان: ۴۰)، از این‌رو در زمینه تاریخی بهره‌گیری از گونه‌های تاریخی معماری متناسب با منطقه، ارتباط با سنت‌ها و خاطرات جمعی در مطالعه حاضر سنجش می‌شوند. در مؤلفه فرهنگی زمینه سیزگن به‌نقل از کاپن زمینه انسانی را در برگیرنده هویت، معنا، ارزش‌های محلی،

بنابراین زمینه‌گرایی رویکردی است که از طریق توجه به مجموعه ارزش‌های کالبدی و غیرکالبدی موجود محیط شکل می‌گیرد و به دنبال کشف زبان الگوی زمینه در ابعاد کالبدی، تاریخی، اقلیمی و فرهنگی است که در طول زمان دوام حیات فضاها را در پی خواهد داشت. در زمینه کالبدی همان‌طور که یوکا یوکیلتو ۸ (۱۹۹۹) به سه نوع مختلف مفهوم یکپارچگی یعنی انسجام عملکردی، انسجام ساختاری، انسجام بصری تأکید کرده است (طالبیان ۱۳۸۵: ۱۹ نقل‌شده توسط علوی‌زاده و همکاران ۱۳۹۷: ۷۲)، یکپارچگی و انسجام (ساختاری، عملکردی، بصری) سنجیده می‌شود. زمینه‌گرایان تاریخی بر این عقیده‌اند

اشاره دارد که برای حرکت به سوی مرحله‌ای که در آن روابط جدید تعریف شده‌اند سازمان‌دهی مجدد انجام می‌دهند (Barata-Salgueiro and Erkip 2014: 108) دیدگاه مهندسی و اکولوژیکی با رویکرد نخست و دیدگاه تاب‌آوری تطبیق‌پذیر با رویکرد دوم توصیف می‌شود (Ozuduru et al., 2014:146).

تاب‌آوری مهندسی: در تاب‌آوری مهندسی تمرکز روی حالت تعادل واقع است که سیستم پس از بازسازی از یک شوک به آن باز خواهد گشت. این عمدتاً مفهومی ایستا است که ظرفیت بازگشت به موقعیت یا وضعیت قبلی را نشان می‌دهد (Barata-Salgueiro & Erkip, 2014:108). تاب‌آوری اکولوژیکی: دولگا (۲۰۱۵) معتقد است تاب‌آوری اکولوژیکی، برخلاف مفهوم مهندسی مبتنی بر تعادل چندگانه است و آنچه پایه و اساس این دو دیدگاه است اعتقاد به وجود تعادل است که در دیدگاه مهندسی بازگشت به وضعیت قبلی و در دیدگاه اکولوژیکی، وضعیت جدید و بازگشت به جلو مورد توجه است (Spaans & Waterhout, 2017:109).

تاب‌آوری تطبیق‌پذیر: این دیدگاه توسط مارتین (۲۰۱۰) به عنوان تاب‌آوری تطبیق‌پذیر شناخته شده و بر بازسازماندهی واکنش‌پذیر ۱۱ یا پیشگیرانه شکل و عملکرد یک سیستم تمرکز می‌کند تا تأثیر شوک غیرثابت را به حداقل برساند. این تفسیر از تئوری سیستم‌های پیچیده تطبیق‌پذیر استفاده کرده است (Barata-Salgueiro & Erkip, 2014:108; Simmie & Martin, 2010:30). سیستم‌های پیچیده تطبیق‌پذیر با رفتار خودسازماندهی و ظرفیت تطبیق‌پذیری که می‌توانند ساختارهای داخلی خود را به صورت خودانگیخته مجدد پیکربندی کنند، متمایز می‌شوند. این توانایی بر مبنای تعاملات تکاملی بین کاربران درون سیستم است (Dolega & Celińska-Janowicz, 2015:13)، البته باید به نقش سرمایه اجتماعی در حفظ و تقویت ظرفیت تغییرپذیری و تطبیق‌پذیری توجه داشت

فرهنگی و انسانی می‌داند (Cizgen, 2012: 75) و راپاپورت نیز عقیده دارد مردم به کمک فرهنگ یعنی مجموعه ارزش‌ها و باورها، جهان‌بینی و نظام‌های نمادی مشترک، به محیط خود معنی می‌دهند و فضای خالی را به مکان تبدیل می‌کنند (Rapoport, 1977:6) نقل شده توسط تولایی (۱۳۸۰: ۳۹). علاوه بر این موارد توجه به شیوه زندگی و ارتباط متقابل آن با سازمان فضایی نیز بررسی شده است (شاهی‌زارع و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۴۰) در نتیجه در زمینه فرهنگی مؤلفه‌های فوق سنجدیه می‌شوند. در مؤلفه زیست‌محیطی زمینه می‌توان گفت، سازگاری با زیست‌بوم طبیعی بستر اصلی طراحی فضای شهری پاسخده است، توجه به یکپارچگی اکولوژیکی و ریشه‌های اکولوژیکی از رئوس زمینه‌گرایی زیست‌محیطی است (بهزادفر، ۱۳۸۴: ۶۷). بنابراین در زمینه زیست‌محیطی، سازگاری با شرایط آب‌وهوایی، انطباق فرم با اقلیم و احترام به ظرفیت محیطی مدنظر واقع شده است.

۳-۲. مباحث تاب‌آوری

۱- دیدگاه‌ها و رویکردهای تاب‌آوری: تاب‌آوری مفهوم چند رشته‌ای و پیچیده‌ای است؛ با این وجود، بیشتر سه دیدگاه یا تفسیر متفاوت از مفهوم تاب‌آوری که بین علوم مختلف به تصویب رسیده، شناخته شده است: ۱. تفسیر یا دیدگاه مهندسی تاب‌آوری در علوم فیزیکی؛ ۲. تفسیر اکولوژیکی تاب‌آوری موجود در علم بیولوژیکی؛ ۳. تفسیر تطبیق‌پذیری تاب‌آوری پذیرفته شده در تئوری سیستم‌های پیچیده (Barata-Salgueiro & Simmie & Martin, 2010:28)؛ Singleton et al., 2014:108; Dolega and Celińska-Janowicz 2015:12; Rapoport, 2016:6). درکل دو رویکرد یا ایده برای کاربرد مفهوم تاب‌آوری تعریف شده است؛ رویکرد تعادل‌گرا به سیستم‌هایی اشاره دارد که پس از یک شوک به حالت یا وضعیت قبلی یا تعادل جدید می‌رسند؛ و رویکرد تکامل‌گرا به سیستم‌هایی

(Bernier & Meinzen-Dick 2014).

در میان رویکردها، علوم اجتماعی رویکرد تعادل را قبول ندارد و با دیدگاه جدیدی به موضوع تاب‌آوری پرداخته و آن را به‌عنوان فرایند تطبیق‌پذیری در برابر تغییرات معرفی کرده است (Fernandes & Chamusca, 2014:171; Karroholm, 2014:122). از این‌رو در فضاها، معماری نیز ایده تعادل قابل قبول نیست؛ زیرا فضاها را نمی‌توان سیستمی متعادل فرض کرد چرا که در مواجهه با تغییر و تحولات، هیچ‌وقت به وضعیت قبلی خود بر نمی‌گردند بلکه با کمک راهبرد تطبیق‌پذیری خود را با شرایط متغیر وفق می‌دهند، از این‌رو با توجه به دیدگاه تطبیق‌پذیری، با تحلیل و مذاقه مباحث فوق، ویژگی‌های تطبیق‌پذیری و واکنش‌پذیری به‌عنوان راهبردهای مؤثر در تاب‌آوری فضاها از این قسمت مطالعات استخراج شد. قابلیت تطبیق‌پذیری ۱۲ توانایی انجام معیارهای سازگاری را نشان می‌دهد به‌طوری که آثار نهفته آینده را دفع کند. تعیین‌کننده‌های ظرفیت تطبیق‌پذیری عبارت‌اند از: آگاهی، توانایی و عمل (فرزادبهباش و همکاران، ۱۳۹۱:۱۱۶). در این میان دلگا و سلنيسکا به تأثیر مؤلفه‌های رشد و بازجهت‌دهی در چرخه تطبیق‌پذیری تأکید کردند (Dolega & Celińska-Janowicz 2015). واکنش‌پذیر خودانگیزخته یا برنامه‌ریزی‌شده سیستم‌ها دو احتمال متمایزی هستند که در طی فرایند تطبیق‌پذیری ممکن است اتفاق بیفتد. قابلیت واکنشی یا به‌عبارتی تاب‌آوری خودانگیزخته ۱۳ (خودجوش) کاربران درون سیستم در فرایندی است که به‌عنوان راهبردی واکنشی محسوب می‌شود (Erkip et al., 2014:113). برای سنجش این دو قابلیت فضایی، شاخص‌های اشاره شده در جدول (۲) در نمونه مورد مطالعه آزموده می‌شوند.

۲- تاب‌آوری بعد فضایی: تحقیقات درباره ابعاد مختلف تاب‌آوری به‌طورعام از پیش‌تر آغاز شده و ابعاد مختلفی برای تعیین تاب‌آوری ارائه شده که بیشتر از دیدگاه

مهندسی یا اکولوژیکی و در برابر سوانح ناگهانی تدوین شده و به‌ندرت در ارتباط با سوانح غیرطبیعی بررسی شده است، لذا با توجه به هدف پژوهش تنها بعد فضایی تاب‌آوری که در برابر اختلالات آهسته به بررسی حیات سیستم‌ها می‌پردازد مناسب مطالعه حاضر است. تاب‌آوری بعد فضایی تداوم حیات فضاها در طی زمان در برابر اختلالات تدریجی را مدنظر دارد. تاب‌آوری فضایی باید در رابطه با دیگر ویژگی‌های تاب‌آوری سیستم، توانایی سیستم برای تحمل تغییرات با حفظ هویت و پتانسیل ذاتی سیستم برای تطبیق‌پذیری و یادگیری بررسی شود (Cumming, 2011b:22). از دیدگاه فضایی، مفهوم فضاها تاب‌آور به مفهوم معماری انعطاف‌پذیر شباهت دارد. پس می‌توان از مفهوم چندظرفیتی هرترزبرگر پیروی کرد و تاب‌آوری بعد فضایی را به‌عنوان توانایی فضاها برای مقابله با تنوع و تغییر درحالی‌که هویت خود را حفظ می‌کند، درنظرگرفت، بنابراین فضای تاب‌آور، نشان‌دهنده امکان استفاده مختلف، تطبیق‌ها، قابلیت‌ها و حتی پذیرفتن تغییرات با حفظ هویت است (Kärholm et al., 2014: 122). براساس این ایده که تغییرپذیری ۱۴ فضایی الگوها و فرایندها هم تأثیر می‌گذارد و هم توسط تاب‌آوری سیستم‌های محلی متأثر می‌شود براهمیت موقعیت، ارتباط و زمینه در تاب‌آوری تمرکز شده است (Cumming, 2011a:899).

از همین‌رو تحقیقات کامینگ تاب‌آوری فضایی را شامل مؤلفه‌هایی چون تغییرپذیری فضا، جزء‌جزء شدن، اتصال و مقیاس زنجیره خاص فضایی-زمانی تشخیص داده است (نقل شده توسط Kärholm et al., 2014:122). بنابراین دو ویژگی انعطاف‌پذیری و تغییرپذیری به‌عنوان قابلیت‌های تعیین‌کننده برای تاب‌آوری فضاها و سیستم‌ها برای فهم و اثبات مسئله تحقیق از بعد فضایی تاب‌آوری استنتاج شد. انعطاف‌پذیری ۱۵ از منظر تاب‌آوری، توانایی سیستم برای تطبیق یا پاسخگویی به تغییرات محیط است (Beirao,

مطلوب توده به فضا. قابلیت تغییرپذیری مربوط به توانایی‌های افراد برای تغییر ساختارها و سیستم‌های وسیع‌تر است (Bernier & Meinzen-Dick, 2014:6) و روابط اجتماعی بین کاربران در یک شبکه می‌تواند تاب‌آوری فضا را تحت تأثیر قرار دهد (Cumming, 2011). a:904). سیستم‌های پیچیده علاوه بر پویایی سطح بالایی از تغییرپذیری را احتمالاً در فضا و زمان نشان می‌دهند (Cumming & Collier, 2005:1). با بررسی نظرات نظریه‌پردازان شاخص‌های تغییر الگوها و فرایندها، زنجیره فعالیت فضایی-زمانی، توانایی کاربران در تغییر ساختارها، مشارکت توأم با اعتماد، شبکه اجتماعی و پویایی برای سنجش تغییرپذیری فضا مطرح است.

این کیفیت موجب توانایی تغییر و تطبیق فضاهای شهری بدون از دست دادن هویت اصلی می‌شود (Wikström 2013 نقل‌شده توسط شیرانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۴) و مربوط به توانایی نهادها و شبکه در یادگیری و تجربه‌ها، انعطاف در تصمیم و حل مشکلات است (Colburn & Seara, 2011:9). Kärholm و همکاران (۲۰۱۴) بر چندظرفیتی، سیالیت و تعادل در تنوع فعالیت با حفظ عملکرد برای دستیابی به تاب‌آوری فضایی تأکید کردند. با جمع‌بندی نظرات پژوهشگران شاخص‌هایی که برای سنجش قابلیت انعطاف‌پذیری معرفی شده‌اند عبارت‌اند از: چندظرفیتی، سیالیت، تنوع، انعطاف نهادها و شبکه در تصمیم و حل مشکل، حس تعلق و تناسب

جدول ۲. رویکردها و دیدگاه‌های تاب‌آوری و شاخص‌های سنجش آنها

نظریه‌پرداز	دیدگاه‌ها	رویکردها	مفهوم	شاخص‌ها
هولینگ ۱۹۷۰	مهندسی	تعادل تک‌گانه	مقاومت سیستم و توانایی برای بازگشت به حالت پیش-شوک یا مسیر رشد	ایستا، مقاومت، بازسازی، بازگشت به موقعیت قبلی
اکولوژیکی ۱۹۷۰	اکولوژیکی	تعادل چندگانه	توانایی جذب اختلال بدون تغییر ساختار یا عملکرد	ایستا، پیکربندی ثابت یا جدید، بازگشت به جلو یا وضعیت جدید
مارتین ۲۰۱۲	تطبیق‌پذیری	تکاملی	بازسازماندهی پیش‌گیرانه یا واکنش‌پذیر شکل و عملکرد برای به حداقل رساندن تأثیر شوک‌های غیرثابت	پیکربندی مجدد، بازجهت‌دهی، رشد، جذابیت محلی، دسترسی، سرمایه اجتماعی، تعامل اجزا و خواص، آگاهی و تجربه، واکنش خودانگیخته و برنامه‌ریزی شده، خودسازماندهی، تنوع سیستم اجتماعی، حفاظت و مرمت

ماخذ: نگارندگان برگرفته از Barata-Salgueiro and Erkip 2014; Ozuduru Singleton et al, 2016; Dolega and Celińska-Janowicz, 2015 et al, 2014; Erkip et al. 2014; Wrigley and Dolega 2011

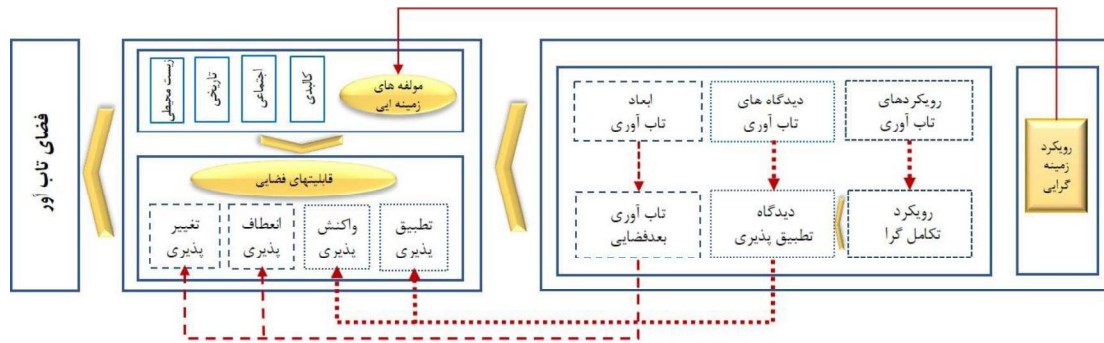
۳-۳. چارچوب نظری تحقیق

عرصه طراحی معماری و برنامه‌ریزی شهری دانست که به دنبال ظرفیت‌سازی و تقویت قابلیت‌ها و توانمندی‌های فضاهای مختلف است با ارتقاء این معیارها در فضاها به‌طور مستقیم تاب‌آوری در برابر تغییرات آهسته و تدریجی و اختلالات بهبود می‌یابد.

با تحلیل و استخراج مؤلفه‌های زمینه مؤثر بر تداوم حیات فضاها با تکیه بر رویکرد زمینه‌گرایی و همچنین با تحلیل رابطه مفاهیم و قابلیت‌های کلیدی مطرح در تاب‌آوری با دیدگاه تطبیق‌پذیری و از بعد فضایی به تهیه چارچوب نظری تحقیق مطابق منجر شد. در شکل (۱) ارتباط مؤلفه‌های زمینه‌ای و قابلیت‌های فضایی با تاب‌آوری فضایی نشان داده شده است. به‌طور خلاصه می‌توان تاب‌آوری فضاها را از منظر زمینه‌گرایی رویکردی نوین در

۴. مواد و روش بررسی

مطالعه حاضر پژوهشی موردی است که حاوی نظریه مبنای برای هدایت مراحل انجام پژوهش است، در این تحقیق از

شکل ۱. چارچوب نظری تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه با استفاده از آزمون میانگین، تحلیل ساختاری و رگرسیون خطی چندمتغیره به کمک نرم‌افزار spss و lisrel انجام گرفت که به منظور بررسی تأثیر عوامل فردی و تبیین وضعیت موجود از آزمون میانگین و نمودار باکس پلات و برای بررسی روابط میان متغیرها و آثار مستقیم و غیرمستقیم از تحلیل مسیر و سنجش میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر متغیرها از آزمون رگرسیون بهره گرفته شد. در مرحله تحلیل ساختاری، معناداری روابط بین متغیرها (شکل ۲) براساس نتایج تحلیل مسیر مدل و آماره t بررسی و ارزیابی شد. رابطه‌های معنادار موردآزمون در شکل (۲) نشان داده شده است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی حاصل از مطالعات میدانی و اسنادی از راهبرد استدلال استقرایی استفاده شده که از طریق مشاهده ویژگی‌های محیطی و رفتارهای اقتصادی و اجتماعی در رابطه با تاب‌آوری فضایی بررسی شد. از طریق بررسی اسنادی با شناخت خصوصیات اولیه بازار و تحلیل آن با شرایط فعلی به نحوه عکس‌العمل کالبدی، عملکردی و اجتماعی در برابر چالش‌ها و اختلالات پرداخته شد. در نهایت با تطبیق نتایج حاصل از داده‌های کمی با نتایج مطالعات کیفی، شاخص‌های اثرگذار بر تاب‌آوری دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل شد.

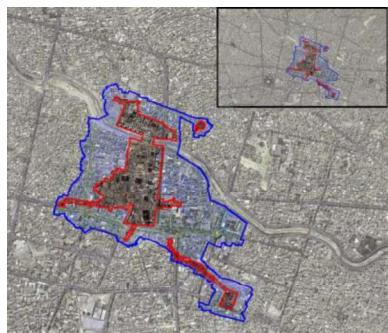
رویکرد زمینه‌گرایی به‌عنوان نظریه مبنای تدوین برنامه تحقیق بهره برده شده و ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی است که با هدف شناسایی و جستجوی فاکتورهای فضاهای تاب‌آور انجام یافته است. مؤلفه‌های زمینه‌ای به‌عنوان متغیر مستقل و قابلیت‌های فضا به‌عنوان متغیر میانجی و تاب‌آوری فضا به‌عنوان متغیر وابسته تحقیق و عوامل فردی به‌عنوان عوامل کنترل‌کننده در نظر گرفته شده است. به‌منظور گردآوری اطلاعات موردنیاز از تکنیک مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی سود جسته است، ابزار گردآوری داده‌های کمی، از طریق پرسشنامه مبتنی بر متغیرهای تحقیق و خصوصیات دموگرافیکی پرسش‌شوندگان با ۶۹ سؤال برای ارزیابی دیدگاه مراجعین بازار تاریخی تبریز و ابزار گردآوری داده‌های کیفی، از طریق مشاهده مستقیم و سندکاوی است. پرسشنامه در قالب مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت تنظیم شده و جامعه هدف مطالعه حاضر، به‌روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵ درصد تعداد ۳۵۷ نفر انتخاب شد. برای پایایی پرسشنامه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده، این ضریب برای کل سؤالات پرسشنامه ۰/۸۹۹ و برای متغیرهای زمینه‌ای و قابلیت‌ها به تفکیک مؤلفه‌ها در جدول (۳) محاسبه شده که ضرایب کرونباخ بالاتر از ۰/۷ برای تمامی آیتم‌ها بیانگر مناسب بودن ابزار تحقیق و قابل اعتماد بودن نتایج حاصله است.

جدول ۳. ضرایب آلفای کرونباخ متغیرها برای ارزیابی پایایی پرسشنامه

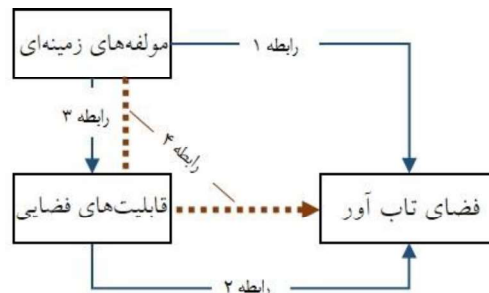
متغیرهای زمینه‌ای	ضریب آلفای کرونباخ	متغیرهای قابلیت فضایی	ضریب آلفای کرونباخ
زمینه کالبدی	۰/۸۱۰	قابلیت انعطاف‌پذیری	۰/۷۱۵
زمینه فرهنگی-اجتماعی	۰/۷۹۱	قابلیت تطبیق‌پذیری	۰/۷۵۳
زمینه تاریخی	۰/۸۲۱	قابلیت تغییرپذیری	۰/۷۵۶
زمینه اقلیمی-محیطی	۰/۷۵۳	قابلیت واکنش‌پذیری	۰/۷۷۰

۴-۱. معرفی مورد پژوهی تحقیق
بازار تاریخی تبریز واقع در بافت مرکزی شهر تبریز (شکل ۳) از بزرگ‌ترین بازارهای سرپوشیده ایران در سال ۱۳۵۴ شمسی در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و بزرگ‌ترین اثر ثبتی کشور، وسیع‌ترین مجموعه مسقف و به هم پیوسته جهان به‌شمار می‌رود (شفقی، ۱۳۸۴: ۶۲). این بازار نمونه‌ای کامل از یک مجموعه تجاری، همواره محل برخورد عقاید و افکار و مرکز فعالیت‌های اجتماعی بوده و کامل‌ترین سازمان اجتماعی در بازارهای جهان را داراست و مدیریت اجتماعی آن تاکنون ادامه یافته است

۴-۱. معرفی مورد پژوهی تحقیق
بازار تاریخی تبریز واقع در بافت مرکزی شهر تبریز (شکل ۳) از بزرگ‌ترین بازارهای سرپوشیده ایران در سال ۱۳۵۴ شمسی در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و بزرگ‌ترین اثر ثبتی کشور، وسیع‌ترین مجموعه مسقف و به هم پیوسته جهان به‌شمار می‌رود (شفقی، ۱۳۸۴: ۶۲). این بازار نمونه‌ای کامل از یک مجموعه تجاری، همواره محل برخورد عقاید و افکار و مرکز فعالیت‌های اجتماعی بوده و کامل‌ترین سازمان اجتماعی در بازارهای جهان را داراست و مدیریت اجتماعی آن تاکنون ادامه یافته است

شکل ۳. موقعیت محدوده مورد مطالعه
ماخذ: میراث فرهنگی استان

شکل ۲. روابط بین متغیرها
ماخذ: نگارندگان

گروه سنی (۴۱ - ۵۰) و ۱۲/۶ درصد در رده سنی (بالای ۵۱ سال) هستند. از لحاظ وضعیت تأهل بیش از ۶۸/۶ درصد متأهل و بیش از ۳۱/۴ درصد مجرد بوده‌اند. از بین پاسخ‌دهندگان از نظر وضعیت تحصیلات ۵/۳ درصد به گروه زیردیپلم و ۲۹/۷ درصد به گروه دیپلم، ۱۲/۳ درصد به گروه فوق‌دیپلم، ۳۶/۷ درصد به گروه لیسانس و ۱۴/۳ درصد به گروه فوق‌لیسانس و ۱/۷ درصد به گروه دکتری

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۵-۱. گام اول: یافته‌های کمی

۵-۱-۱. داده‌های توصیفی: نتایج حاصل از عوامل فردی

داده‌های آماری نشان می‌دهد از کل پرسش‌شوندگان (۱۳۷ نفر) ۶۱/۶ درصد مرد و (۲۲۰ نفر) ۳۸/۴ درصد زن و از نظر توزیع سنی ۲۵/۲ درصد در گروه سنی (۲۰ - ۳۰)، ۳۴/۵ درصد در گروه سنی (۳۱ - ۴۰)، ۲۷/۷ درصد در

متغیر تحصیلات: در بررسی تأثیر وضعیت تحصیلات یافته‌ها حاکی از این است بین سطح تحصیلات و مؤلفه‌های زمینه‌ای تفاوت معناداری وجود دارد. بدین صورت که میزان زمینه‌گرایی در گروه دیپلم کمترین و در گروه دکتری بیشترین است. یعنی افراد با سطح تحصیلات بالاتر به ارزش‌های زمینه‌ای، ماهیت و اصالت فضاها اهمیت بیشتری قائل هستند (شکل ۵ الف).

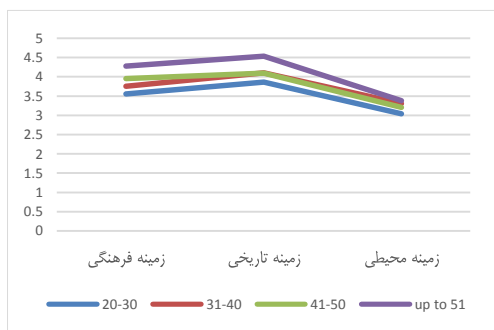
متغیر وضعیت اقتصادی: در بررسی تأثیر شغل، چهار طبقه اجتماعی با سطح درآمد پایین، زیرمتوسط، متوسط و بالا برای آزمون میانگین در نظر گرفته شدند. به دلیل ناآگاهی نگارندگان از وضعیت اقتصادی خانواده قشر دانشجویان و زنان خانه‌دار، این گروه‌ها در ارزیابی دخالت داده نشده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است بین طبقات اجتماعی و مؤلفه‌های زمینه‌ای رابطه معنادار برقرار است. بررسی شکل (۵ ب) نشان می‌دهد با بالا رفتن سطح درآمد، میزان زمینه‌گرایی افزایش می‌یابد. بیشترین امتیاز میزان زمینه‌گرایی به طبقه با سطح درآمد بالا و کمترین امتیاز به طبقه پایین اجتماع مربوط است. طبقه پایین جامعه به علت عرضه کالاهای متنوع و ارزان در این بازار و دسترسی راحت به وسایل نقلیه عمومی در مرکز شهر اینجا را برای خرید انتخاب می‌کنند و ارزش و ماهیت زمینه‌ای فضا برای این قشر جامعه مطرح نیست.

تعلق دارد. از نظر توزیع وضعیت شغلی ۲۲/۴ درصد به گروه زنان خانه‌دار و دانشجویان، ۱۷/۴ درصد به طبقه پایین جامعه، ۳۰/۱ درصد به طبقه زیرمتوسط، ۱۶/۲ درصد به طبقه متوسط و ۳/۶ درصد به طبقه بالای اجتماع تعلق دارند. از نظر فاصله زمانی ۱۳/۷ درصد هر هفته، ۳۰/۳ درصد هریک‌ماه و ۲۱/۳ درصد هر سه ماه، ۱۱/۲ درصد هر یک‌سال و ۲۳/۵ درصد گاهی به بازار مراجعه می‌کنند. از بین پاسخ‌دهندگان ۳۵/۹ درصد مراجعین در مرکز شهر تبریز، ۳۲/۶ درصد در محدوده پیرامون شهر تبریز، ۱۷/۸ درصد در شهرهای اطراف استان آذربایجان شرقی و ۱۳/۱ درصد در استان‌های دیگر کشور ساکن بوده‌اند.

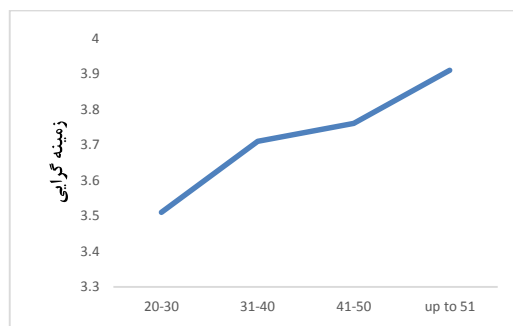
۵-۲. تأثیر عوامل فردی بر مؤلفه‌های فضای تاب‌آور

تأثیر عوامل فردی بر اساس نتایج حاصل از آنالیز داده‌ها، با استفاده از آزمون میانگین در نمودارهای زیر نشان داده شده است:

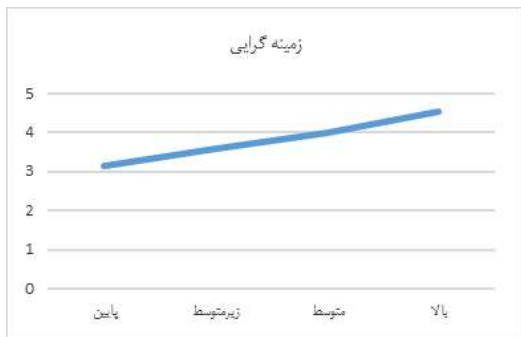
متغیر سن: شکل (۴ الف) نشان می‌دهد میزان زمینه‌گرایی در گروه سنی بالای ۵۱ سال بیشترین و در گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال کمترین میزان است، در این میان زمینه تاریخی و فرهنگی به ترتیب بیشترین میزان و زمینه زیست‌محیطی کمترین میزان امتیاز میانگین را به خود اختصاص داده‌اند (شکل ۴ ب). یعنی با افزایش سن و گذشت زمان میزان زمینه‌گرایی و شناخت از گذشته، سنت‌ها و آداب و رسوم فضاها افزایش می‌یابد.

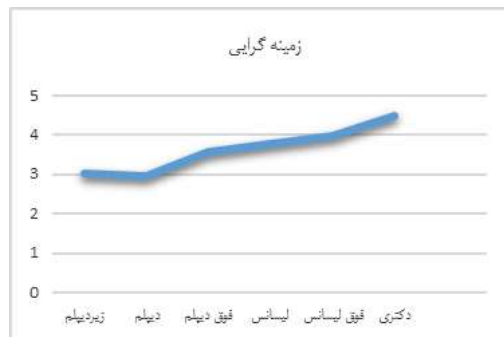
شکل ۴ ب. ارتباط بین رده‌های سنی و مؤلفه‌های زمینه‌ای

شکل ۴ الف. ارتباط بین رده‌های سنی و زمینه‌گرایی

شکل ۵ ب. ارتباط بین وضعیت اقتصادی و زمین‌گرایی

شکل ۵ الف. ارتباط بین میزان تحصیلات و زمین‌گرایی

شاخص انسجام و یکپارچگی بصری است. در بررسی میزان شاخص‌های اجتماعی، شاخص انطباق با مذهب، باورها و ارزش‌ها دارای بیشترین و شاخص ارتباط شیوه زندگی با سازمان فضایی دارای کمترین میزان امتیاز میانگین است. در زمینه تاریخی، شاخص انطباق بازار تبریز با گونه‌های تاریخی رتبه نخست و شاخص ارتباط با خاطرات جمعی مردم اولویت آخر و در زمینه زیست‌محیطی، شاخص انطباق کالبد با شرایط اقلیمی رتبه نخست و شاخص آسایش حرارتی در فصل سرما رتبه آخر را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین طبق نتایج میزان برخورداری موردپژوهی از قابلیت‌های فضای تاب‌آور و شاخص‌های آن بالاتر از حد میانگین است، با توجه به میانگین و آماره t ، قابلیت انعطاف‌پذیری در بهترین وضعیت و قابلیت تطبیق‌پذیری فضای بازار در ضعیف‌ترین حالت قرار دارد. در بررسی امتیاز و رتبه شاخص‌های انعطاف‌پذیری، بالاترین رتبه مربوط به شاخص چندظرفیتی و پایین‌ترین رتبه مربوط به شاخص انعطاف در تصمیم و حل مشکل میان سازمان‌ها و کاربران فضا است. درباره قابلیت تطبیق‌پذیری فضا، شاخص سرمایه اجتماعی دارای رتبه بالا و شاخص دسترسی و پارکینگ دارای رتبه پایین است. بررسی رتبه شاخص‌های تغییرپذیری نشان می‌دهد شاخص مشارکت کاربران به همراه جو اعتماد و شاخص توانایی اهالی بازار در تغییر ساختارها به ترتیب نخستین و آخرین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند. رتبه‌بندی

بررسی همبستگی وجود تفاوت معنادار بین تعداد دفعات مراجعه به بازار و میزان زمین‌گرایی و بین موقعیت محل سکونت و تعداد دفعات مراجعه و نیز عدم ارتباط بین متغیر جنسیت و وضعیت تأهل با مؤلفه‌های تاب‌آوری را نشان می‌دهد. بنابراین از میان عوامل فردی، سه عامل سن، تحصیلات و شغل بر میزان زمین‌گرایی مراجعه‌کنندگان مؤثرند.

۳-۱-۵. بررسی میزان تاب‌آوری فضایی بازار تاریخی تبریز

وضعیت موجود تاب‌آوری فضایی بازار تبریز با توجه به مؤلفه‌ها و براساس شاخص‌ها به تفکیک متغیرها ارزیابی شده معیارهایی که امتیاز میانگین آن‌ها کوچک‌تر از عدد سه است در وضع موجود تاب‌آوری بازار تاریخی تبریز نقش منفی و معیارهایی با امتیاز میانگین بیشتر از سه، نقش مثبت در تاب‌آوری ایفا می‌کنند. بنابراین، رتبه هرکدام از شاخص‌ها معرف میزان تأثیر آن شاخص در تاب‌آوری وضع موجود است.

نتایج آزمون میانگین با استفاده از آماره t برای مؤلفه‌های زمینه‌ای (جدول ۴) نشان می‌دهد وضعیت زمین‌گرایی بازار بالاتر از حد متوسط قرار دارد و زمینه تاریخی در بهترین وضعیت و زمینه زیست‌محیطی در ضعیف‌ترین حالت قرار دارند. در بررسی امتیاز شاخص‌های کالبدی، اولویت نخست مربوط به شاخص انسجام و یکپارچگی ساختاری و اولویت آخر مربوط به

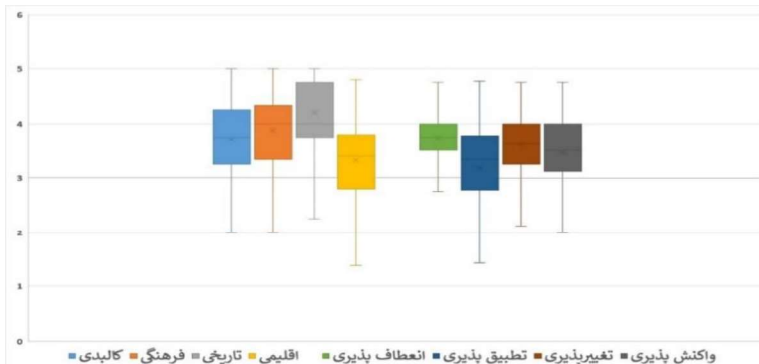
موجود تاب‌آوری فضای بازار را در مقایسه با وضعیت ایدئال نشان می‌دهد. حالت مطلوب این است باکس‌ها بالاتر از حد متوسط (۳) و کشیدگی مستطیل باکس کمتر باشد. از این‌رو تحلیل نتایج نمودار باکس پلات نشان می‌دهد وضعیت تاب‌آوری موردپژوهی در حد مطلوبی قرار دارد و تمامی باکس‌های متغیرهای موردبررسی تاب‌آوری بالاتر از مقدار حد متوسط (۳) قرار دارند، از بین چهار باکس زمینه‌گرایی و قابلیت‌های فضایی، زمینه تاریخی و قابلیت انعطاف‌پذیری بازار دارای بهترین وضعیت هستند،

شاخص‌های واکنش‌پذیری نشان داد شاخص حفاظت و مرمت دائمی فضا بالاترین رتبه و شاخص بازسازیماندهی واکنش‌پذیر فرم و عملکرد پایین‌ترین رتبه را دارا هستند. در نتیجه تاب‌آوری فضایی بازار تاریخی تبریز با امتیاز بالاتر از حد متوسط در وضعیت مطلوبی قرار دارد. در مطالعه حاضر برای مقایسه متغیرها و تفکیک و تعیین مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار از نمودار باکس پلات ۱۶ استفاده شد. توانایی تفکیک متغیرهای مهم میزان کارایی و دقت نمودار باکس پلات را نشان می‌دهد. شکل (۶) وضع

جدول ۴. رتبه‌بندی و اولویت‌بندی شاخص‌های مؤلفه‌های اصلی تاب‌آوری فضای بازار تاریخی تبریز

رتبه‌بندی	میانگین	شاخص‌ها	آماره t	مؤلفه‌های اصلی
۱	۳/۹۷	یکپارچگی و انسجام ساختاری		۱- کالبدی
۲	۳/۸۱	یکپارچگی و انسجام عملکردی	۱۷/۱۸۳**	
۳	۳/۳۲	یکپارچگی و انسجام بصری		
۱	۴/۰۹	انطباق با مذهب، باورها و ارزش‌ها		۲- فرهنگی
۲	۳/۷۵	ارزش‌های محلی، فرهنگی و انسانی		
۳	۳/۶۲	توجه به شیوه زندگی و ارتباط متقابل آن با سازمان فضایی	۲۳/۵۹۰**	
۱	۴/۲۳	انطباق با گونه‌های تاریخی معماری متناسب با منطقه		۳- تاریخی
۲	۴/۰۰	ارتباط با سنت‌ها و گذشته	۲۸/۱۲۸**	
۳	۳/۷۸	ارتباط با خاطرات جمعی و بصری		
۱	۳/۷۳	انطباق کالبد با اقلیم		۴- زیست‌محیطی
۲	۳/۵۱	آسایش حرارتی (تابستان)	۷/۹۲۹**	
۳	۳/۲۰	احترام به ظرفیت محیطی		
۴	۲/۸۱	آسایش حرارتی (زمستان)		
۱	۳/۹۲	چندظرفیتی		۱- انعطاف‌پذیری
۲	۳/۸۱	تنوع (فعالیت، عرضه، خدمات، قیمت، کاربری‌ها)		
۳	۳/۷۸	حس تعلق به مکان	۱۹/۸۳۴**	
۴	۳/۶۹	سیالیت		
۵	۳/۵۸	تناسب مطلوب توده به فضا، فرم مطلوب و متناسب با کاربری		
۶	۳/۰۶	توانایی نهادها در یادگیری، تجربه، انعطاف در تصمیم و حل مشکل		۲- تطبیق‌پذیری
۱	۳/۹۴	سرمایه اجتماعی		
۲	۳/۹۰	جذابیت‌های محلی		
۳	۳/۶۱	رشد		
۴	۳/۴۶	بازجهت‌دهی	۱۲/۹۶۵**	
۵	۳/۲۹	آگاهی و به‌کارگیری تجربه مشترک، خاطرات و تاریخ مشترک		
۶	۳/۲۳	پیکربندی مجدد		
۷	۳/۰۲	تعامل بین خواص فضایی سیستم و اجزاء سازنده سیستم		
۱	۳/۶۵	راهبرد مقابله‌ای (برنامه‌ریزی شده): حفاظت و مرمت مستمر		۳- واکنش‌پذیری
۲	۳/۵۸	راهبرد مقابله‌ای (خودانگیخته): خودسازماندهی		
۳	۳/۵۴	تنوع سیستم اجتماعی	۱۵/۸۵۶**	
۴	۳/۱۱	راهبرد مقابله‌ای (خودانگیخته): بازسازیماندهی واکنش‌پذیر شکل و عملکرد		

۱	۳/۹۶	مشارکت توأم با اعتماد و شبکه اجتماعی	
۲	۳/۸۹	پویایی	
۳	۳/۵۶	تغییر الگوها و فرایندها	۴-تغییرپذیری ۱۹/۱۰۶**
۴	۳/۴۷	زنجیره خاص فضایی-زمانی	
۵	۳/۲۲	توانایی افراد در تغییر ساختارها و سیستم‌های وسیع	

شکل ۶. نمودار باکس پلات مؤلفه‌های تاب‌آوری فضایی بازار

این تحقیق (شکل ۲) است.

نخستین مرحله در تحلیل مسیر، تعیین یک مدل ساختاری است، بدین منظور ابتدا ضرایب مسیر محاسبه و سپس معناداری ضرایب و روابط بین متغیرها توسط آماره t بررسی شد. در صورتی که قدرمطلق آماره t مسیر از ۱/۹۶ بزرگ‌تر باشد روابط بین متغیرهای مستقل معنادار در نظر گرفته می‌شود. از این رو با توجه به اینکه آماره t مسیرها بزرگتر از ۱/۹۶ است لذا تمامی روابط حاکم در مدل معنادار است. همچنین اندازه ضریب مسیر نشان‌دهنده قدرت و قوت رابطه است، در این خصوص در متغیر زمینه‌گرایی بیشترین ضریب مسیر مربوط به مؤلفه فرهنگی و زیست‌محیطی (۰/۷۰) و کمترین ضریب مسیر مربوط به مؤلفه کالبدی (۰/۵۲) است و در متغیر قابلیت‌های فضایی، تطبیق‌پذیری و واکنش‌پذیری بیشترین ضریب مسیر (۰/۷۷) و انعطاف‌پذیری (۰/۶۳) کمترین ضریب مسیر را به خود اختصاص داده‌اند.

براساس نتایج تحلیل مسیر مدل (جدول ۵)، بررسی روابط بین متغیرها نشان داد متغیر زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری فضایی تأثیر مستقیم و معناداری (رابطه ۱) برابر با ۰/۴۱، متغیر قابلیت فضا بر تاب‌آوری اثر مستقیم مثبت و

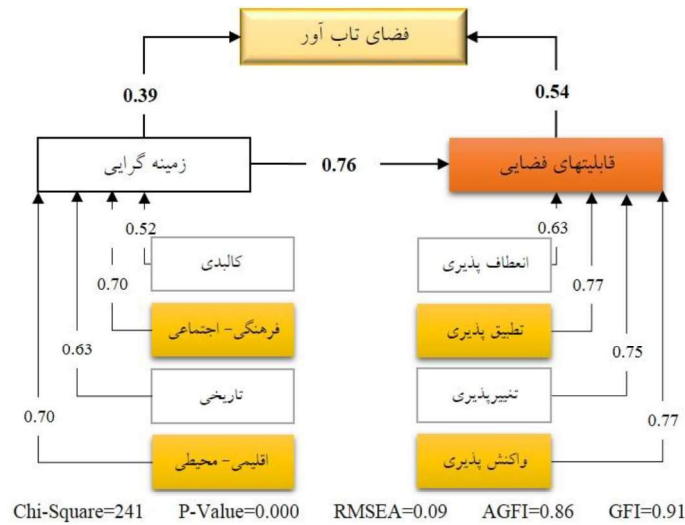
در این میان چارک نخست (ضلع پایین باکس) زمینه اقلیمی و قابلیت تطبیق‌پذیری کمتر از حد متوسط است این امر دربارهٔ زمینه اقلیمی حاکی از مناسب نبودن آسایش حرارتی در برخی فضاهای بازار به‌ویژه در فصل زمستان با توجه به تغییرات کالبدی به وجود آمده و نیز عدم فضای سبز کافی است دربارهٔ قابلیت تطبیق‌پذیری مقدار کمتر چارک نخست از حد متوسط بیانگر کمبود پارکینگ و ترافیک، شلوغی راسته‌ها، عدم خوانایی و شاخص بودن برخی ورودی‌های بازار است. در نتیجه در میان مؤلفه‌های زمین‌هایی به‌جز مؤلفه اقلیمی و در میان قابلیت‌های فضایی به‌جز تطبیق‌پذیری تمامی مؤلفه‌ها وضعیت مناسب و بهتری در تاب‌آوری بازار دارند.

۴-۱-۵. تحلیل مسیر و روابط میان متغیرها

به‌منظور بررسی روابط میان متغیرها با انجام تحلیل ساختاری و برازش مدل معادلات ساختاری، نرم‌افزار لیزرل ویرایش ۸/۸ بکار برده شد که برای بررسی صحت مدل، شاخص نیکویی برازش (GFI) و شاخص تعدیل‌شده نیکویی برازش (AGFI) استفاده شد. براساس نتایج شاخص‌های برازش (شکل ۷)، مدل از برازش مناسب برخوردار و منطبق با مدل در نظر گرفته شده برای

میانجی‌گری قابلیت فضا اثر معنادار و غیرمستقیم t برابر با ۴/۶۷ دارد. لذا تأثیر متغیر میانجی معنادار و رابطه (۴) بین متغیرها تأیید می‌شود.

معناداری برابر با ۰/۵۴ (رابطه ۲) و نیز متغیر زمینه‌گرایی بر قابلیت فضا با ضریب مسیر ۰/۷۶ تأثیر مستقیم و معناداری (رابطه ۳) دارد. همچنین زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری با

شکل ۷. نمودار ضرایب مسیر مدل مؤلفه‌های تاب‌آوری فضایی

جدول ۵. نتایج تحلیل مسیر مدل (اثر مستقیم)

رابطه	ضریب مسیر	انحراف معیار	آماره t	نتیجه
قابلیت فضایی بر تاب‌آوری فضایی	۰/۵۴	۰/۴۲۴	۵/۲۷	معنادار
زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری فضایی	۰/۴۱	۰/۴۶۷	۴/۰۷	معنادار
زمینه‌گرایی بر قابلیت فضایی	۰/۷۶	۰/۴۶۱	۹/۹۶	معنادار

برخورداری حدبالای مؤلفه‌های زمینه‌ای از شاخص‌های مربوطه است. با توجه به ضرایب بتا بیشترین میزان اثرگذاری بر زمینه کالبدی مربوط به انسجام و یکپارچگی بصری و بیشترین میزان اثرگذاری بر زمینه فرهنگی مربوط به شاخص انطباق با ارزش‌های محلی، فرهنگی و انسانی است. همچنین بررسی میزان تأثیر شاخص‌های تاریخی نشان داد، شاخص انطباق بازار با گونه‌های تاریخی معماری بیشترین میزان اثرگذاری بر زمینه تاریخی بازار دارند. در رابطه با زمینه زیست‌محیطی بیشترین میزان اثرگذاری مربوط به شاخص انطباق کالبد با اقلیم و کمترین میزان اثرگذاری مربوط به شاخص‌های آسایش زیستی در فصول گرما است.

در آثار مستقیم بیشترین ضریب مسیر مربوط به رابطه زمینه‌گرایی بر قابلیت فضایی و کمترین ضریب مسیر مربوط به رابطه زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری است و اثر غیرمستقیم زمینه‌گرایی بر تاب‌آوری بیشتر از اثر مستقیم آن است. بنابراین با توجه به نتایج می‌توان گفت بین مؤلفه‌های زمینه‌ای و قابلیت‌های فضایی با تاب‌آوری رابطه معناداری وجود دارد.

۵-۱-۵. بررسی میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر مؤلفه‌های اصلی تاب‌آوری فضایی

مؤلفه‌های زمینه‌ای: به‌منظور رتبه‌بندی و تعیین میزان تأثیر شاخص‌ها بر مؤلفه‌های اصلی از آزمون رگرسیون استفاده شد. نتایج (جدول ۶) نشان داد، سطح معناداری به دست آمده کمتر از ۰/۰۱ است که نشانگر میزان

جدول ۶. نتایج آزمون رگرسیون بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های زمینه‌ای

مؤلفه	شاخص	ضرایب استاندارد نشده		شاخص	آماره t مؤلفه	ضرایب استاندارد شده		مؤلفه	شاخص
		B	اشتباه استاندارد			Beta	B		
زمینه کالبدی	مقدار ثابت	۰/۱۵	۰/۰۴۶	مقدار ثابت	۳/۴۲	-	۰/۰۳۱	۳/۲۹	۳/۸۷
	یکپارچگی ساختاری	۰/۳۳	۰/۰۱۲	انطباق با مذهب، باورها و ارزش‌ها	۲۶/۹۳**	۰/۴۰۴	۰/۰۱۱	۰/۳۳	۲۶/۹۳**
	یکپارچگی عملکردی	۰/۳۰	۰/۰۱۲	ارتباط شیوه زندگی با سازمان فضایی	۲۵/۲۷**	۰/۳۸۶	۰/۰۱۳	۰/۳۲	۲۶/۷۰**
	یکپارچگی بصری	۰/۳۲	۰/۰۱۲	ارتباط با ارزش‌های محلی، فرهنگی	۲۶/۶۹**	۰/۴۰۵	۰/۰۱۶	۰/۳۳	۲۶/۹۴**
تاریخی	مقدار ثابت	۰/۱۲	۰/۰۵۱	مقدار ثابت	۲/۴۶	-	۰/۰۳۹	۰/۱۷	۴/۳۶
	بهره‌گیری از گونه‌های تاریخی	۰/۳۵	۰/۰۱۳	آسایش حرارتی (زمستان)	۲۷/۴۹**	۰/۴۲۶	۰/۰۱۱	۰/۲۲	۲۱/۰۷**
	ارتباط با سنت‌ها و گذشته	۰/۳۲	۰/۰۱۲	آسایش حرارتی (تابستان)	۲۶/۷۱**	۰/۴۱۱	۰/۰۱۱	۰/۲۱	۱۹/۴۳**
	ارتباط با خاطرات جمعی	۰/۲۸	۰/۰۱۳	احترام به ظرفیت محیطی	۲۲/۳۱**	۰/۳۴۳	۰/۰۱۳	۰/۲۷	۲۴/۲۲**
** به مفهوم معنادار در سطح احتمال ۱ درصد است.									

جدول ۷. نتایج آزمون رگرسیون بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های قابلیت فضایی

مؤلفه	شاخص‌ها	ضرایب استاندارد نشده		شاخص‌ها	آماره t مؤلفه	ضرایب استاندارد شده		مؤلفه	شاخص‌ها
		B	اشتباه استاندارد			Beta	B		
انعطاف‌پذیری	مقدار ثابت	۰/۱۳	۰/۰۷۹	مقدار ثابت	۱/۶۵**	-	۰/۰۸۳	۰/۹۱	۱۱/۰۲**
	حس تعلق به مکان	۰/۲۲	۰/۰۱۲	پیکربندی مجدد	۱۸/۲۵**	۰/۳۵۳	۰/۰۱۷	۰/۱۶	۹/۵۷**
	انعطاف در تصمیم، حل مشکل	۰/۲۴	۰/۰۱۲	بازجهت‌دهی	۲۰/۳۳**	۰/۴۰۰	۰/۰۱۶	۰/۱۰	۶/۵۰۱**
	چندظرفیتی	۰/۲۳	۰/۰۱۳	سرمایه اجتماعی	۱۸/۸۹**	۰/۳۶۷	۰/۰۱۵	۰/۱۳	۸/۲۵**
حمایت‌پذیری	تنوع	۰/۲۰	۰/۰۱۲	رشد	۱۶/۷۹**	۰/۳۲۷	۰/۰۱۳	۰/۱۰	۸/۱۱**
	تناسب مطلوب توده به فضا	۰/۱۲	۰/۰۱۳	دسترسی و حرکت آسان	۱۲/۰۹**	۰/۱۳۹	۰/۰۱۷	۰/۱۰	۶/۴۷**
	سیالیت	۰/۱۲	۰/۰۱۳	جذابیت‌های محلی	۱۲/۱۷*	۰/۱۴۲	۰/۰۱۷	۰/۰۸	۵/۰۹**
	مقدار ثابت	۰/۳۵	۰/۰۹۵	آگاهی، به‌کارگیری تجربه و تاریخ	۳/۷۲**	-	۰/۰۱۵	۰/۰۷	۴/۵۵**
حمایت‌پذیری	پویایی	۰/۱۸	۰/۰۲۱	مقدار ثابت	۸/۶۶**	۰/۲۷۲	۰/۰۹۲	۰/۴۴	۴/۷۸**
	توانایی تغییر ساختارها	۰/۱۲	۰/۰۲۴	خودسازماندهی	۵/۳۷**	۰/۱۷۹	۰/۰۱۹	۰/۲۱	۱۱/۵۲**
	زنجیره فعالیت فضایی-زمانی	۰/۱۲	۰/۰۲۱	بازسازماندهی فرم و عملکرد	۶/۰۹**	۰/۱۸۳	۰/۰۱۹	۰/۲۱	۱۱/۵۶**
	تغییر الگوها و فرایندها	۰/۲۱	۰/۰۱۷	تنوع سیستم اجتماعی	۱۲/۵۸**	۰/۳۴۳	۰/۰۱۹	۰/۲۱	۱۲/۷۶**
* در سطح احتمال ۱۰ درصد معنادار است.									
** در سطح احتمال ۱ درصد معنادار است.									

انعطاف‌پذیری فضا به ترتیب مربوط به شاخص توانایی نهادها و اهالی بازار در یادگیری و انعطاف در تصمیم و

قابلیت‌های فضایی: با توجه به ضرایب بتا طبق جدول (۷) بیشترین میزان تأثیر شاخص‌ها بر قابلیت

حیات معنایی، عملکردی و کالبدی بازار در برابر بحران‌ها علیرغم تغییرات طی دوره‌های زمانی مختلف منجر شده است. براین مبنای همزیستی مسالمت‌آمیز میان ابعاد مذکور متأثر از فشرده‌گی توده، ثبات ارزش‌ها و باورها، درهم‌تنیدگی تنوع عملکردها و فضاها، نظامات پیچیده اجزا و عناصر، تصویر ادراکی مشترک، خاطره‌انگیزی فضا و است، تنوع و اختلاط فعالیت‌ها و فضاها با افزایش پیوند و اتصال به درهم‌آمیختگی و تناسب فعالیت‌ها و در نتیجه انسجام و تداوم عملکردی منجر شده است. این نکته نشانگر حد اعلای خصوصیات و ماهیت زمینه‌ای بازار و تداوم و ثبات آن در برابر تحولات است.

بررسی و تحلیل کیفی تداوم فعالیت بازار در دوره‌های مختلف و دسته‌بندی داده‌های کیفیت‌های فضایی (جدول ۹) حاکی از این است رونق اقتصادی و مراکز سرزنده عملکردی-فعالیتی بازار در اثر پتانسیل‌های ذاتی فضا از طرفی و توانایی پاسخ‌دهی به اختلالات و به‌روزرسانی فضا با توجه به نیازمندی‌های روز جامعه و ارتقای قابلیت فضایی از طرف دیگر است. از کیفیت‌های فضایی مهم بازار، توانایی تطبیق‌پذیری فضا برای تحمل تغییرات و تنظیم مجدد خود در برابر بحران‌ها برای تأمین بسیاری از فعالیت‌ها است. این امر با ایجاد روابط همزیستی و وابستگی میان فعالیت‌ها، افزایش ریزدانه‌ها و پیکربندی دوباره در برابر از بین رفتن برخی کاربری‌ها و اصناف به‌واسطه سرمایه غنی اجتماعی بازار محقق شده است، وجود ارتباطات شبکه‌ای و نفوذپذیری کالبدی بازار تسهیل‌کننده موارد فوق بوده است. قابلیت واکنش‌پذیری فضا در برابر اختلالات و ارائه راهبردهای مقابله‌ای کیفیت دیگری است که تداوم حیات و تاب‌آوری بازار تحت تأثیر آن قرار گرفته، راهبرد برنامه‌ریزی شده مرمت و حفاظت و ثبت جهانی بازار با ایجاد امنیت و کنترل اجتماعی و افزایش تعداد بازدیدکنندگان، سرزندگی بازار را در پی داشته است. بازسازماندهی اجزا و عناصر با عملکرد جدید

حل مشکلات بازار و سپس شاخص چندطرفیتی فضا است. در بررسی میزان اثرگذاری شاخص‌های مربوط به قابلیت تطبیق‌پذیری فضا می‌توان گفت، شاخص‌های پیکربندی مجدد، سرمایه اجتماعی به‌ترتیب بیشترین میزان اثرگذاری را به‌خود اختصاص داده‌اند. با توجه به سطح معناداری ۰/۰۵۸ شاخص تعامل بین خواص فضایی سیستم و اجزا متشکله آن می‌توان نتیجه گرفت که ارتباط خطی بین این شاخص و راهبرد تطبیق‌پذیری فضا برقرار نیست. همچنین نتایج نشان می‌دهد بیشترین میزان اثرگذاری بر قابلیت تغییرپذیری فضای بازار مربوط به شاخص تغییر الگوها و فرایندها است. سنجش میزان تأثیر شاخص‌ها بر قابلیت واکنش‌پذیری نشان می‌دهد، با توجه به ضرایب بتا بیشترین میزان اثرگذاری به ترتیب مربوط به تنوع سیستم اجتماعی است. بنابراین تمامی شاخص‌های واکنش‌پذیری قدرت تبیین زیادی دارند و می‌توانند تغییرات و واریانس متغیر را به‌خوبی نشان دهند.

۵-۲. گام دوم: یافته‌های کیفی

در این گام، به بررسی متغیرهای محیطی و جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از ابزار مشاهده و سندکاوی پرداخته شده و با تطبیق داده‌های منتج از مطالعات میدانی و اسنادی با نتایج حاصل از پرسشنامه، کیفیت زمینه‌ای و قابلیت‌های فضایی اثرگذار به ترتیب اهمیت و وزن دسته‌بندی و تحلیل شده است. یافته‌های گام نخست نشان داد محدوده مورد مطالعه از لحاظ تاب‌آوری درحد مطلوبی قرار دارد، به نحوی که نتایج این مرحله نیز این موضوع را تأیید می‌کند. درخصوص ویژگی‌های زمینه‌ای نتایج (جدول ۸) نشان داد پیروی بازار و بافت بلافصل آن به‌عنوان نظامی کارآمد از اصول و معیار مشخص زمینه‌گرایی و به‌عبارتی انطباق با شرایط اقلیمی و انسجام در مؤلفه‌های معنایی، ادراکی، بصری، عملکردی و ساختاری در ارتقای و تقویت کیفیات محیطی و تاب‌آوری بازار تأثیر بسزایی داشته که به تداوم

انجام گرفته است.

و خودسازماندهی توسط کسبه‌ها جزء راهبردهای خودجوش محسوب می‌شود که برای تداوم عملکرد بازار

جدول ۸. تحلیل کیفی ویژگی‌های زمینه‌ای تأثیرگذار بر بروز تاب‌آوری بازار تاریخی تبریز

کیفیت‌های زمینه‌ای نمونه		کیفیت‌های زمینه‌ای نمونه		کیفیت‌های زمینه‌ای نمونه		کیفیت‌های زمینه‌ای نمونه	
<p>تجلی مفاهیم معنوی: ارتباط تنگاتنگ فضاهای مذهبی (۲۲ درصد فضای بازار) با فضاهای تجاری</p> <p>ماهیت سنتی-مذهبی بازار در اثر تداوم ارزش‌ها</p> <p>رابطه تجارت و مذهب</p>	<p>نسبت مطلوب نظام توده به فضا با توجه به محصوریت، فشردگی و مترکم بون بافت بازار</p> <p>ماخذ: ICHHTO, 2009</p>	<p>آسایش حرارتی در اثر فشردگی و طول زیاد راسته‌ها با ارتفاع کم و با طاق‌های آجری قرمز رنگ</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>ریتم و تناسبات بصری: تکرار اجزاء مشابه و تناسب ابعاد و اندازه و استفاده از تقارن و خوش‌تناسبی بازار</p> <p>هماهنگی بصری: هماهنگی مصالح، رنگ و بافت</p> <p>نظم کالبدی: اقباس شکل از زمینه، حظ و نظم بصری</p> <p>راسته امیر</p> <p>تیمچه ملک</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>
<p>تصویر ذهنی مشترک در اثر وجود عناصر ذهن‌آشنا و خاطره‌انگیزی فضا</p> <p>مطابقت با اشکال و گونه‌های تاریخی معماری</p> <p>بازار حرمخانه</p> <p>بازار مسگران</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>
<p>درهم‌پیوندی: هم‌نشینی، تداخل و همپوشانی عناصر مختلف در کنار هم با اتصال منطقی و ارتباط متوالی با هم</p> <p>وحدت و یکپارچگی ساختاری: عدم تجزیه عناصر بازار، همخوانی هندسه و تناسبات عناصر و ترکیب عناصر با توجه به سلسله‌مراتب</p> <p>ماخذ: ICHHTO, 2009</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>
<p>درهم‌آمیختگی عملکردها: افزایش اتصال پیوند با تنوع و اختلاط عملکردها</p> <p>تناسب عملکردی: توزیع متعادل عملکردها و همگرایی فعالیت‌های همگون و واگرایی فعالیت‌های ناسازگار</p> <p>فعالیت‌پذیری: فعالیت گروه‌های مختلف اقتصادی در بافت بازار و تداوم فعالیت و رونق اقتصادی در طول زمان</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>
<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>
<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>	<p>انطباق کالبد با اقلیم</p> <p>انطباق کالبد با اقلیم</p>	<p>مفاهیم و تصاویر</p>

از فعالیت‌ها، اصناف و خدمات و تعاملات انسانی است که عامل مهمی برای تأمین نیازها و ایجاد تمایل به حضور در آن است. سیالیت فضا عامل دیگری است که به برقراری

ارتباط بین مراجعین و فضا کمک می‌کند، این عوامل نشانگر قابلیت انعطاف‌پذیری فضا است که تأثیر آن تأیید شده است.

جدول ۹. تحلیل ویژگی‌های فضایی تأثیرگذار بر بروز تاب‌آوری بازار تاریخی تبریز

قابلیت‌های فضای نمونه				
تعدد دسترسی‌ها و ورودی‌ها ارتباطات شبکه‌ای و به‌هم‌پیوسته عناصر فضایی بازار و مسیرهای حرکتی بیچ‌دریچ	جلوه فضا و غنای بصری فضاهای مختلف بازار در دید کاربران	وابستگی دادوستد: با جذب فعالیت‌های همگرا و مکمل با صنف رایج در راسته‌ها و ایجاد روابط همزیستی مسالمت‌آمیز بین کسبه‌های مختلف	تنوع رفتارها و فعالیت‌های (تجاری و اجتماعی) جمعی مشارکت و همکاری در رویدادهای اجتماعی	معاصرسازی کارکردها و اصناف منسوخ‌شده با فعالیت و صنف جدید خردکردن درشت‌دانه‌ها و تقسیم حجره‌ها به چند واح
				
ارتباطات فضایی و نفوذپذیری	جذابیت بصری	بازجهت‌دهی	سرمایه اجتماعی	پیکربندی مجدد و افزایش ریزدانه‌گی
۱- قابلیت تطبیق‌پذیری				
عبور و مرور راحت تمامی افراد و نظارت و کنترل اجتماعی با دید وسیع‌تر و نفوذپذیری دیداری	اثر مرمت و حفاظت و نگهداری بر فعالیت و امنیت بازار اثر مثبت جهانی بازار بر افزایش تعداد مراجعی، و کاربران، فضا	ایجاد مطابقت کالبدی با عملکرد جدید: همسازی اجزا و عناصر با فعالیت و صنف جدید جهت کارایی بیشتر و استفاده حداکثری از بافت بازار	تفکیک فضایی اصناف، تخصص‌گرایی و استقرار اصناف براساس اهمیت و ارزش کالا در یک فضا متجانس کردن، فعالیت‌ها با ایجاد رابطه منظم، و کارکردی	
				
سرای حاج حسین جدید احساس امنیت	تیمچه مظفریه	تبدیل آب‌انبار به تجاری (سرای امیر)	تیمچه حاج شیخ	
		بازسازماندهی فرم با عملکرد جدید	خودسازماندهی	
۲- قابلیت واکنش‌پذیری				
افزایش فضاهای خرده‌فروشی با کم رونقی معاملات عمده‌فروشی به‌خاطر کاهش تولیدکنندگان و سرمایه‌تجاری وابسته	تنوع بخشی فضایی با توالی در استقرار توده و فضا و نظامی پیچیده از فضای باز، نیمه‌باز و بسته فعالیت اکثر حجره‌های تجاری و عناصر بازار	گسترش فضای مشتری از راسته‌ها به‌عنوان تنها محل حضور مشتری به تمامی بافت بازار با افزایش تقاضا و تغییر الگوی شیوه تولید دست		
				
تیمچه خرازی‌ها	تیمچه میرزاشفیق	سرای دودر		
زنجیره فعالیت خرده‌فروشی	پویایی فضایی و عملکردی	تغییر الگوی فضای مشتری		
۳- قابلیت تغییر‌پذیری				
ادراک فضا با حرکت بصری و برقراری ارتباط بین ناظر و فضای متنوع (دالان، میرزا حلیا)	انواع تنوع صنفی، قیمت، خدمات، فعالیت‌ها، فضایی با قابلیت پاسخگویی به نیازها و سلیقه‌های مختلف	چندعملکردی: افزایش مطلوبیت فضا با تنوع عملکردی و توانایی استفاده‌های مختلف و جذب گروه‌های متفاوت		
				
سیالیت	تعدد	چندمنظورگی		
۴- قابلیت انعطاف‌پذیری				

قبلی خود باز نمی‌گردند و راهبرد تطبیق‌پذیری را در پیش می‌گیرند. همچنین Erkip و همکاران (۲۰۱۴) به این نتیجه رسیدند که سیستم تاب‌آور دارای سطح بالایی از تطبیق‌پذیری و انعطاف‌پذیری است و راهبردهای تاب‌آوری خرده‌فروشان سنتی، واکنش‌گرایی است. در نتیجه می‌توان گفت اگر راهبردها و قابلیت‌های فضایی در طول زمان انجام و حفظ شوند میزان تاب‌آوری فضاها ارتقاء می‌یابد.

۶. نتیجه‌گیری

در مطالعه حاضر با توجه به هدف تحقیق ابتدا ابعاد زمینه‌ای مطرح و مؤثر بر تداوم حیات فضاها مشخص، سپس قابلیت‌های فضایی تأثیرگذار بر موضوع تحقیق از مبحث دیدگاه‌ها و بعد فضایی تاب‌آوری استخراج و چارچوب نظری تحقیق محقق شد و در نمونه موردآزمون کمی و کیفی قرار گرفت. نتایج حاصل از یافته‌ها نشان داد، از بین عوامل فردی سه عامل سن، سطح تحصیلات و وضعیت اقتصادی بر میزان زمینه‌گرایی مؤثر است و وضعیت تاب‌آوری بازار تاریخی تبریز براساس مؤلفه‌های زمینه‌ای و قابلیت‌های فضا در حد مطلوبی قرار دارد که زمینه تاریخی و قابلیت انعطاف‌پذیری در بهترین وضعیت هستند. همچنین یافته‌ها حاکی از این است، بین مؤلفه‌های زمینه‌ای و قابلیت‌های فضایی و تاب‌آوری ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد و نیز بین زمینه‌گرایی و تاب‌آوری فضایی از طریق میانجی‌گری قابلیت فضایی اثر غیرمستقیم و مثبتی برقرار است، در این میان بیشترین میزان تأثیر زمینه‌گرایی به صورت غیرمستقیم اتفاق می‌افتد که زمینه فرهنگی و زیست‌محیطی و قابلیت تطبیق‌پذیری و واکنش‌پذیری فضا دارای بیشترین تأثیر و زمینه کالبدی و قابلیت انعطاف‌پذیری دارای کمترین تأثیر هستند. در واقع عوامل اولیه زمینه‌ای و واسطه‌ای قابلیت فضایی به‌عنوان فاکتورهای تاب‌آوری فضا استخراج شده‌اند. از این‌رو

۳-۵. بحث

بررسی و تحلیل تطبیقی یافته‌های مطالعه حاضر نشان داد، ابعاد زیست‌محیطی، فرهنگی، تاریخی و کالبدی زمینه‌ای به‌عنوان عوامل اولیه و مؤثرترین عامل اثرگذار بر تداوم حیات فضای بازار و قابلیت‌های تطبیق‌پذیری، واکنش‌پذیری، تغییرپذیری و انعطاف‌پذیری فضا به‌عنوان پتانسیل ذاتی یا راهبردهای تاب‌آوری و عوامل واسطه‌ای فضای تاب‌آور مطرح هستند. از این‌رو چهار بعد زمینه‌ای در تناظر با قابلیت‌های مذکور به تاب‌آور فضایی می‌انجامند. مطابق یافته‌ها زمینه زیست‌محیطی و فرهنگی و قابلیت تطبیق‌پذیری و واکنش‌پذیری فضا دارای بیشترین تأثیر هستند، این امر حاکی از آن است که سازگاری با شرایط آب‌وهوایی و توانایی هماهنگی و تنظیم مجدد فضا در برابر اختلال بیشترین اهمیت را بر تاب‌آوری دارد. همچنین می‌توان گفت فضای زمینه‌گرایی بازار به واسطه حفظ انسجام و پیوستگی در مؤلفه‌های ادراکی، معنایی، بصری، عملکردی و ساختاری دربازه زمانی طولانی توانسته، بدون از دست دادن هویت در برابر اختلالات تاب بیاورد و به حیات کالبدی، عملکردی خود ادامه دهد. یافته‌های عملیاتی در خصوص قابلیت‌های فضای تاب‌آور در تأیید یافته‌های نظری است، در این میان شاخص‌های دیگری چون افزایش ریزدانه‌ها (خردکردن مقیاس‌ها)، نفوذپذیری کالبدی (تعدد دسترسی‌ها) و ارتباطات شبکه‌ای فضا، امنیت اجتماعی و اثر راهبرد برنامه‌ریزی شده ثبت جهانی بازار بر افزایش حضور مردم و چندمنظوره بودن فضا در تداوم حیات، مؤثر تشخیص داده شده‌اند. نتایج درباره راهبردها و توانایی‌های فضای تاب‌آور مطابق با یافته‌های Wrigley و Dolega (۲۰۱۱) است که نشان دادند، تاب‌آوری به ظرفیت واکنشی یا پیش‌بینی سیستم‌ها برای به‌حداقل رساندن آثار شوک‌های اصلی اشاره دارد و اینکه فضاها خرده‌فروشی در برابر شوک، به پیکربندی

زمان می‌تواند در برابر اختلالات احتمالی، برای بهبود و ارتقاء وضعیت تاب‌آوری فضاها گام مناسبی به‌شمار آید. از این‌رو دستاورد پژوهش، ارائه عوامل ارتقای تاب‌آوری فضا است که می‌تواند شیوه جدیدی را برای طراحی فضاهای جدید و ارزیابی و تبیین راهبردهای تاب‌آوری به‌منظور ارتقای تاب‌آوری شهری رقم زند.

یادداشت‌ها

1. Henry Hope Reed
2. Brolin
3. Buchanan
4. Merrill Guinness
5. Simon Bell
6. Capon
7. Uraz ،Pulhan ،Ulucay
8. J. Jokilehto
9. Aldo Rossi
10. Dolega
11. reactivity
12. adaptability
13. spontaneous resilience
14. variability
15. flexibility
16. box plot (نمودار باکس پلات یا جعبه‌ای)

وجود مجموعه ارزش‌های زمینه و قابلیت‌های مذکور به حفظ حیات فضاها منتهی می‌شود. لذا فضای همخوان با زمینه در گذر زمان از طریق حفظ انسجام معنایی-ادراکی، بصری، عملکردی-فعالیتی و ساختاری خود می‌تواند به تداوم حیات فضا منجر شود. همچنین رسیدن به تاب‌آوری که نشانگر تداوم حیات است در نتیجه افزایش ظرفیت مقابله فضا با بحران‌ها است که از طریق عواملی چون ارتقای قابلیت‌ها و توانایی‌های تطبیق‌پذیری، واکنش‌پذیری، تغییرپذیری و انعطاف‌پذیری فضا برای بهبود شرایط موجود تأمین می‌شود.

از این‌رو شناسایی مؤلفه‌های تداوم حیات فضا می‌تواند شیوه جدیدی را برای طراحی و ساخت فضاهای جدید تاب‌آور به‌منظور ارتقای پایداری و تاب‌آوری شهری رقم زند. هر چند هدف این تحقیق صرفاً شناسایی علت‌ها بوده و طرح راهکارهای طراحی در حیطه این تحقیق نیست و تدوین آن مستلزم انجام تحقیق دیگری است. اما با توجه به نتایج حاصله، می‌توان این برداشت اولیه را داشت که در نظرگیری شرایط زمینه و بهره‌گیری از قابلیت‌ها در طول

منابع

- اکبری، ع.، بذرافکن، ک.، تهرانی، ف. و سلطانزاده، ح. ۱۳۹۶. تبیین روش‌های طراحی زمینه‌گرایی و منطقه‌گرایی در معماری ایران (نمونه مطالعاتی: اثرهایی شاخص با دوره‌های زمانی متفاوت از معماری شهر تهران). فصلنامه مدیریت شهری (۴۸): ۳۲۷-۳۴۲.
- بحرینی، س. ح. ۱۳۹۳. فرایند طراحی شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- بهادفر، م. ۱۳۸۴. طراحی شهری در زمینه بررسی موردی بم. فصلنامه آبادی، (۴۹): ۸۲-۹۶.
- برولین، ب. س. ۱۳۸۳. معماری زمینه‌گرا، سازگاری ساختمان‌های جدید با قدیم. ترجمه راضیه رضازاده، تهران: نشر خاک.
- بل، س. ۱۳۸۶. منظر الگو ادراک و فرایند. ترجمه بهناز امین‌زاده، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- تولایی، ن. ۱۳۸۰. زمینه‌گرایی در شهرسازی. مجله هنرهای زیبا (۱۰): ۳۴-۴۳.
- رازقی، ع. ر. و درخشانی، ن. ۱۳۹۴. سنجش نگرش بازاریان نسبت به تاب‌آوری ارزش‌های تاریخی-فرهنگی در حفاظت از بازار تاریخی تهران. دو فصلنامه مرمت و معماری ایران، (۱۰۵): ۱۰۳-۹۱.
- رازقی، ع. ر. و درخشانی، ن. ۱۳۹۶. تاب‌آوری کالبدی و عملکردی در بازار تاریخی تهران. نشریه علمی مرمت و معماری ایران، (۱۳)۷: ۱۳۵-۱۵۱.

- سهیلی، ج.، بحرالعلوم، ز. ۱۳۹۳. زمینه‌گرایی در معماری. گوهر دانش.
- شاهی‌زارع، س.، کرمی، ا. و رفیعیان، م. ۱۳۹۸. تجزیه و تحلیل کیفیت سکونت در مجتمع‌های مسکونی شهری از طریق مؤلفه‌های زمینه‌گرایی (نمونه موردی: شهر اردبیل). محیط‌شناسی، ۴۵(۳): ۴۳۱-۴۵۱.
- شفقی، س. ۱۳۷۸. نقش بازار در ساختار شهر اسلامی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. (۵۲ و ۵۳): ۶۳-۸۷.
- شیرانی، ز.، پرتوی، پ. و بهزادفر، م. ۱۳۹۶. تاب‌آوری فضایی بازارهای تاریخی (موردپژوهی: بازار قیصریه اصفهان). باغ نظر ۱۴(۵۲): ۴۹-۵۸.
- علوی‌زاده، س.ا.، اسلامی، س.غ. و حبیب، ف. ۱۳۹۷. بررسی تأثیر میزان زمینه‌گرایی بناهای میان‌افزا بر تداوم حیات بافت تاریخی بازار سنتی ایرانی (نمونه موردی: حریم درجه دو بافت تاریخی بازار سنتی اردبیل). فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی. ۶(۶): ۶۹-۸۵.
- فرزادبهباش، م.ر.، پیربابایی، م.ت.، کی‌نژاد، م.ع. و آقابابایی، م.ت. ۱۳۹۱. تبیین ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری شهرهای اسلامی. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی ۱۸(۹): ۱۱۳-۱۲۱.
- قبادیان، و. ۱۳۸۸. مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- قزایی، ف.، مثنوی، م.ر. و حاجی‌بنده، م. ۱۳۹۶. بسط شاخص‌های کلیدی سنجش تاب‌آوری مکانی-فضایی شهری؛ مرور فشرده ادبیات نظری. باغ نظر ۱۴(۵۷): ۱۹-۳۲.
- کارمونا، م.، جان، پ. و چاپمن، د. ۱۳۹۴. از سیاست طراحی تا کیفیت طراحی: تدبیر طراحی در استراتژی‌های جامعه، چارچوب‌های توسعه محلی و برنامه‌های اجرایی. ترجمه: کامران ذکاو؛ سپیده کریمی‌فر و زیبا کاظمی، تهران: انتشارات آذرخش.
- کارمونا، م.، هیت، ت.، تیسدل، ت. و استیون، ت. ۱۳۹۴. الف. مکان‌های عمومی فضای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری. ترجمه: فریبا قزایی؛ مهشید شکوهی؛ زهرا اهری و اسماعیل صالحی، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه هنر
- مهدوی‌نژاد، م.ج.، بمانیان، م.ر. و ملایی، م. ۱۳۹۰. فرایند طراحی زمینه‌گرا- تجربه معماری ۸۹-۱۳۸۸. نقش جهان (۱): ۳۴-۲۱.
- هاشم‌پور، پ.، نژادابراهیمی، ا. و یزدانی، ث. ۱۳۹۷. کاربست رویکرد زمینه‌گرایی در بازآفرینی بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: میدان صاحب‌الامر تبریز). مجله معماری و شهر پایدار ۶(۱): ۱۰۵-۱۲۶.
- Aitchison, Mathew. 2012. Finding the context in mies. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 22 (2): 186-207
- Barata-Salgueiro, T. and Erkip, F. 2014. Retail planning and urban resilience. *Cities* 36: 107-111.
- Beirao, J. 2011. Generative tools for flexible urban design. *Atlantis*, 22 (2): 39-41.
- Bernier, Q. and Meinzen-Dick, R. 2014. Resilience and social capital: Intl Food Policy Res Inst.
- Çizgen, G. 2012. Rethinking the role of context and contextualism in architecture and design. Master in Science of Architecture Thesis. Eastern Mediterranean University: Cyprus
- Colburn, L. and Seara, T. 2011. Resilience, vulnerability, adaptive capacity, and social capital. 2nd National Social Indicators Workshop, NOAA Fisheries Service. September.27-29.
- Cumming, G.S. 2011a. Spatial resilience: integrating landscape ecology, resilience, and sustainability. *Landscape ecology* 2: 899-909.

- Cumming, G.S. 2011b. Spatial resilience in social-ecological systems: Springer Science & Business Media.
- Cumming, G.S. Collier, J. 2005. Change and identity in complex systems. *Ecology and society* 10(1):1-14.
- Dolega, L., Celińska-Janowicz, D. 2015. Retail resilience: A theoretical framework for understanding town centre dynamics. *ARTYKULY* 60: 8-31.
- Erkip, F., Kızılgün, Ö., Akinci, G.M. 2014. Retailers' resilience strategies and their impacts on urban spaces in Turkey. *Cities* 36: 112-120.
- Fernandes, J.R. and Chamusca, P. 2014. Urban policies, planning and retail resilience. *Cities* 36: 170-177.
- ICHHTO. 2009. Executive summary Tabriz Historical bazaar complex. 1st ed. Geneve: UNESCO
- Kärrholm, M., Nylund, K. and de la Fuente, PP. 2014. Spatial resilience and urban planning: Addressing the interdependence of urban retail areas. *Cities* 36: 121-130.
- Ozuduru, BH., Varol, C., Ercoskun, O.Y. 2014. Do shopping centers abate the resilience of shopping streets? The co-existence of both shopping venues in Ankara, Turkey. *Cities* 36: 145-157.
- Simmie, J. and Martin, R. 2010. Editor's choice: The economic resilience of regions: Towards an evolutionary approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy & Society*, 3(1): 27-43.
- Singleton, A., Dolega, L., Riddlesden, D., Longley, P. 2016. Measuring the spatial vulnerability of retail centres to online consumption through a framework of e-resilience. *Geoforum* 69: 5-18.
- Uraz, T., Pulhan, H. and Ulucay, P., V. O. Ülker (ed.). 2010. Iz birakmis kibrisli turkler. Sempozyumu – 5: Ahmet Vural Behaeddin & Ali Atakan, dogu akdeniz universitesi yayinlari.
- Wilson, G.A., Schermer, M. and Stotten R. 2018. The resilience and vulnerability of remote mountain communities: The case of Vent, Austrian Alps. *Land Use Policy* 71: 372-383.
- Wrigley, N. and Dolega, L. 2011. Resilience, fragility, and adaptation: new evidence on the performance of UK high streets during global economic crisis and its policy implications. *Environment and Planning A* 43: 2337-2363.